

SOCIOLOGICKÝ BULLETIN

České sociologické společnosti

2020

Sociologický bulletin

Vydává Česká sociologická společnost jako interní publikaci pro své členy. Publikace byla vydána s finanční podporou Akademie věd ČR. Vychází jednou ročně. *Sociologický bulletin 2020* vychází v únoru 2021. Příspěvky neprošly jazykovou úpravou.

Redakce: Dušan Lužný (e-mail: dusan.luzny@upol.cz)

Technická podpora: Helena Kubátová, Alena Miltová

Obálka: Veronika Gígalová

ISBN: 978-80-907682-3-9

ISBN: 978-80-907682-4-6

OBSAH**Rozhovor**

Sociologie je specifickou krevní skupinou – rozhovor s Ivanem Gabalem
Dušan Lužný 6

Téma roku: covid-19

Lufthansa na zemi! Pandemické postřehy ze Spolkové republiky Německo
Gerlinda Šmausová 19

Covid-19, komunikační kanály a parciální východisko privilegovaných
Libora Oates-Indruchová 26

Pandemie jako odraz lidské zranitelnosti? Krátká glosa z Rakouska
Anna Durnová 30

Covid-19 – výpověď o důvěře vlády a fungování zdravotnictví
Hana Červinková 32

O pocitu vlastní výjimečnosti – mezi UK a ČR není velký rozdíl
Olga Löblová 34

Covid-19 a reakce na něj – pohled různých generací
Ján Bunčák, Marek Skovajsa, Karel Hlaváček 36

Covid-19 a reakce na něj – různorodost perspektiv uvnitř oboru
Martin Potůček, Lucie Jarkovská 42

Covid-19 z nadhledu: Historie jedné epidemie v Čechách a na Moravě
Vojtěch Novotný 45

Galerie sociální fotografie v době pandemie
Veronika Gigalová 48

Současná česká sociologie

Rozdělení svobodou Paulína Tabery	51
Střípky ze současných výzkumů náboženství za mřížemi českých věznic Lukáš Dirga a Jan Váně	54
Sociologie v generační perspektivě Hynek Jeřábek, Martin Kreidl, Nikola Staničková a Patrik Polášek	57
Cena ČSS za vynikající publikaci	66
Cena Miloslava Petruska	66

Aktuální (a dlouhodobé) téma: doktorské studium

Dědictví doktorandské osamělosti Nina Fárová	67
Mezi akademickým a rodinným životem Zuzana Kolarzová	69
Význam školitelů v doktorském studiu Ondřej Špaček	70

Sociologie umění

Rok sociologie literatury Miroslav Paulíček	72
Sociologický bulvár Miroslav Paulíček	73

Sociologická výročí

Paul F. Lazarsfeld (1901 – 1976) – 120 let od narození Hynek Jeřábek	75
Sociologická výročí a jubilea roku 2020 Miroslav Paulíček	77

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

milé kolegyně a milí kolegové,

máme za sebou zvláštní rok. Nikdo z nás jistě na přelomu ledna a února roku 2020 nečekal, jaké neočekávané události zažijeme. Celosvětové šíření nového viru nejenže ukázalo globální rozměr dnešního světa, ale také nám umožnilo více nahlédnout do mechanismů fungování světa, který nás bezprostředně obklopuje, tedy světa práce, rodiny, lokálního a národního společenství. Byla a stále je to pro nás výzva a příležitost; záleželo jen na nás, jak při snaze porozumět nové situaci využijeme svých odborných dovedností a naplno rozvineme naši sociologickou imaginaci. Covid-19 a globální pandemie přinesli mnoho osobních tragédií. Není to však poprvé v historii, a jistě ne naposled. Bohužel. Osobně nám nezbyvá nic jiného, než naučit se žít v „rizikové společnosti“ a odborně začlenit nový prvek do naší práce. Přeji nám všem mnoho zdaru v tomto úsilí a snad nám v tom alespoň trochu napomohou příspěvky, které obsahuje nové číslo Sociologického bulletinu, které právě držíte v rukou nebo čtete na svých elektronických přístrojích.

Dušan Lužný

SOCIOLOGIE JE SPECIFICKOU KREVŇÍ SKUPINOU – rozhovor s Ivanem Gabalem

Tento rozhovor vedeme přes elektronickou aplikaci, což je letos asi nejčastější forma pracovní komunikace. Jak jste si na to zvykl?

Když moje žena jako diplomatka sloužila na zahraničních misích, tak jsme hned jak to bylo možné, začali používat Facetime. Takže to byl způsob každodenní konverzace tohoto typu, zejména když byla v Bagdádu a my jsme za ní vůbec nemohli. Člověk se prostě naučí tyto technologie používat a využívat jejich přednosti. Například, že nemusí na schůzku v New Yorku letět letadlem. Ale na druhou stranu, člověk trochu poleví v některých formálních kulturních stránkách, oproti tomu, když chodí do práce. Nedávno jsem takto hovořil s vaší paní proděkankou, a pak jsem zjistil, že mám na sobě tričko a svetr, a jsem neučesaný.

Když mluvíte o své manželce Janě Hybáškové (arabistce, diplomatce a političce) a jejím služebním nasazení v různých částech světa, nabízí se paralela ke knize Dálková láska: životní formy v globálním věku, kterou napsali manželé Ulrich Beck a Elisabeth Beck-Gernsheim. Je obtížná tato „životní forma v globálním věku“?

Asi to není pro každého. Byla to zátěžová věc. Když byla manželka v Kuvajtu ve válce, a děti jsem měl tady, tak to bylo samozřejmě jiné, než když byla ve Slovinsku s dětmi, a já jsem za nimi dojížděl. Když byla čtyři roky v Bagdádu, což je mimochodem větší „dávka“, než kterou připouští vojáci, tak to byl každodenní stres. Do Bagdádu např. létaly jen turecké aerolinie a já jsem na jejich webu sledoval, jestli letadlo vzlétlo a jestli také přistálo. Letová dráha totiž vedla dva a půl kilometru nad územím Islámského státu.¹ To byly takové stresové detaily, ale vztah drží děti a to, že máme mnoho společného, co můžeme sdílet, jako např. odborné zájmy a politika. Řekl bych to takto: máme se o čem bavit.

---

¹ DL: Během našeho rozhovoru zazvonil telefon, který Ivan Gabal zvedl. Byl to krátký rozhovor s manželkou. Ivan Gabal pak poznamenal: „Omlouvám se, ale to je ten bagdádský zvyk: když volá žena, tak jí to musím vzít.“

Jak jste se dostal k Vašemu oboru, tedy k sociologii?

Já jsem začínal v době, kdy byl rozkvět sociologie, a sociologie byla hodně v módě. Maturoval jsem v roce 1969, a moje maminka pracovala v kanceláři Sociologické společnosti, kam přešla z ekonomického ústavu tehdejší akademie věd. Takže já jsem doma něco slyšel a taky viděl nějaké knížky nebo články. A tak nějak jsem do toho vplul, a ani jsem vlastně nevěděl jak. V té době byl o studium sociologie velký zájem a filozofická fakulta v Praze ji vypisovala v kombinaci s politologií. Já jsem se na studium asi o dvě místa, z těch přibližně dvě stě čtyřiceti, nedostal, takže jsem studoval rok mimořádně. Sestava učitelů na sociologii i politologii byla opravdu silná, což se projevilo mimo jiné v tom, že i náš studijní ročník byl poměrně silný – Jan Hartl, Michal Čakrt, Jadwiga Šanderová, ale také třeba Marta Slánská, dcera popraveného Rudolfa Slánského. Takže to byl opravdu silný ročník s vyzrálými lidmi.

Jenže po roce sociologii na Filozofické fakultě rozehnali, takže jsem přešel do Celetné, to byla Fakulta sociálních věd, kde se vypsalo studium sociologie a kulturologie. Ale po dalším roce zrušili sociologii i na této fakultě. Naštěstí ale po pár letech znovu otevřeli sociologii na filozofické fakultě a asi tři jsme se vrátili zpátky. Otevřeli nám rovnou třetí ročník, abychom mohli udělat zkoušky. Ale i na kulturologii jsme měli dva semestry matematiky, čtyři semestry statistiky, tehdy to učil dr. Řehák, na sociologii ještě tuším učil Petrusek a někteří další, což bylo motivující. Motivace z let šedesát osm a šedesát devět byla tak silná, že ani normalizace a lidé, kteří s ní přišli, ji nezničila. V té době jsem si vybudoval vztah k sociologii jako k zakázanému ovoci a kritickému analytickému pohledu na skutečnost. A to mi zůstalo napořád.

A co se dalo dělat po vysoké škole, zvláště když jediné pracoviště, kde se rozvíjela sociologie byl Sociologický ústav Československé akademie věd, který však v roce 1970 zanikl a vznikl Ústav pro filosofii a sociologii?

Já jsem měl na Sociologickém ústavu, tedy na ÚFS, stáž a oni o mě stáli, ale když jsem skončil studium, tak jsem neměl místo, protože jsem nebyl v SSM /Socialistický svaz mládeže/. Tak jsem nastoupil do městské knihovny, jejíž součástí byla i Lidová univerzita, a tam jsem připravoval kurzy pro budoucí maturanty a pro přijímačky na vysokou školu. Po čase

jsem do SSM vstoupil a nastoupil na stáž do Ústavu pro filosofii a sociologii. Pak jsem odešel na vojnu, a po vojně už jsem měl roční kontrakt, který se následně změnil v trvalý. Musím říct, že tehdejšímu Ústavu pro filosofii a sociologii za mnohé vděčím, protože tam byla řada kolegů, kteří se snažili obor skutečně dělat. Spolupracoval jsem s Petrem Matějů, Markem Boguszakem, Vladimírem Rakem, ale také s Janem Hartlem. My jsme se asi od třetiny osmdesátých let začali věnovat dohánění anglosaské statistické sociologie. V té době jsem nesměl publikovat, protože jsem odmítl jet na stáž do Moskvy a také jsem odmítl vstoupit do komunistické strany, takže jsem měl vlastně luxusní čas – mohl jsem dělat svoji práci, věnovat se tématům, která mě zajímala, a vedle toho jsem byl tak čtyřikrát za měsíc na koncertu v Rudolfinu, chodil jsem do divadel, četl spoustu knih. Podmínky pro práci byly relativně zajímavé, protože se dělala velká šetření, takže jsme měli data. A kdo chtěl, tak měl přístup k počítači, i když to bylo ve srovnání s dneškem komplikované, tedy děrné štítky, magnetické pásky apod. Ale dalo se počítat na sálových počítačích. Takže když jsme se snažili s Petrem Matějů a Markem Boguszakem zachytit metody, které používali Britové, Švédové, Američani, tak jsme měli kvalitní data, na která jsme ty metody mohli použít. Myslím, že to bylo v roce osmdesát sedm, když byl Petr Matějů celý rok na stáži ve Wisconsinu a Marek Boguszak asi půl roku byl v Oxfordu, tak jsme se složili a za tři a půl tisíce dolarů jsme přivezli první „pécéčko“ dvě stě šedesát osmičku. Měl dva hard disky, 2x20 mega, což byl na tehdejší poměry těžkotonážní vlak... To byl obrovský krok dopředu – dělali jsme analýzy, pořádali otevřené a na analýzách dat postavené semináře, a bylo nás těžké zastavit. Ve vedení ústavu bylo několik lidí, jako např. Blanka Filipcová nebo Antonín Matějovský, kteří chápali, že to, co děláme, má smysl. Nicméně, stranická organizace se tehdy usnesla, že se musíme s počítačem vyklidit, protože můžeme počítat data a máme tak výhodu v placených pozváních na zahraniční konference.

V té době jsme ale doopravdy dělali zajímavé věci. Petrovi Matějů se v roce osmdesát sedm podařilo propašovat do USA magnetickou pásku s daty z československého mikrocenzu z roku osmdesát čtyři nebo tři, a to znamenalo, že jsme mohli počítat komparace s daty maďarskými nebo polskými, a také s daty ze západní Evropy. Byl to velký datový soubor, asi čtrnáct nebo sedmnáct tisíc lidí, tak měl velkou cenu, a to i pro naše zahraniční kolegy. Když jsem byl v roce 1987 týden ve Wisconsinu, tak už jsem

tam po internetu psal s kolegou z Holandska společnou studii založenou na těchto datech. Byla to nevídaná věc. Obdobně to dělal Marek Boguszak v Oxfordu. Bylo to nejen zajímavé, ale také to přinášelo výsledky. A v podstatě už to bylo do určité míry nezastavitelné. Byla to doba, kdy se člověk opravdu něco naučil, hlavně v metodologii, při statistických analýzách a zejména na komparativních studiích.

Jestli jsem tomu dobře porozuměl, tak jsou tři body, na kterých se dá stavět (tehdy i dnes) – osobní nadšení nebo zaujetí pro obor, pak znalosti a dovednosti, ale také přístup k novým technologiím, které pak akcelerují jak jedince, tak celý obor.

Koncem osmdesátých let bylo vybavení i osobních počítačů slušné. Ale i tak jeden strukturální model počítal tehdy ten náš počítač celou noc. Ale byl to velký pokrok oproti sálovým počítačům, kde člověk nesměl udělat chybu, např. při děrování štítků. Musel jste velmi přesně vědět, co chcete počítat a jaká je hypotéza. Musel jste mít metodologickou a statistickou výbavu. Já nejsem žádný profesionální statistik a učil jsem se to jako používat kladivo, ale řekl bych, že primární je metodologie. Jestliže dokážu vymyslet, jaká analytická cesta vede k testování hypotézy, tak nasazení těch technických prostředků už mi to jen umožní, nebo zrychlí.

Ale technologie jsou samozřejmě důležité. Např. asi v tom roce osmdesát sedm namontovali naproti přes ulici na kostel svatého Jiří parabolu, která mohla přenášet data. A v tom okamžiku mi bylo jasné, že je konec bolševika. Protože jestli jde tímto způsobem přenášet data z jednoho sálového počítače na jiný, pak bude možné za chvíli přenášet cokoliv kamkoliv.

Takových náznaků jako ta namontovaná parabola bylo více. Já jsem přišel na Jilskou po vojně někdy na podzim osmdesát osm a všiml jsem si jiného náznaku, totiž že na ústavu, který byl vnímán jako nomenklaturní pracoviště ústředního výboru KSČ, začal pracovat Miloslav Petrussek, tedy člověk s nálepkou disidenta.

Ústav pro filosofii a sociologii byl zvláštní zařízení, protože on byl vnitřně rozdělen na tu část, která pracovala pro tehdejší ústřední výbor komunistické strany, a část, která se tam udržovala nějakým vnitřním formálním ale de facto poznávacím zájmem. S Dušanem Třískou jsem se později shodl na tom, že tehdejší akademie věd představovala obrovský rezervoár

lidí, kteří byli zvyklí se učit nové věci a pracovat na sobě, a kteří pak po roce 89 rozhodli o transformaci, protože se vyřítili z akademie ven a začali pracovat na nových pozicích ve státní správě, v nových profesích v byznysu, a celkově pomohli změně, protože byli schopni se učit nové věci. V tom akademie sehrála užitečnou roli, a poměry k tomu zrály po celá osmdesátá léta.

Důležité byly i zkušenosti ze zahraničních konferencí a jazyková kompetence. Když člověk vyjel v druhé polovině osmdesátých let na takovou konferenci, tak ho samozřejmě všichni vnímali, že je z komunistického Československa, ale to nikterak situaci neulehčovalo. Konferenční příspěvek musel mít potřebný standard, musel být zajímavý a přínosný. Člověk se nemohl utěšovat tím, že je nějaká chudinka z komunistického bloku; musel se prostě snažit dosáhnout určitého standardu. Poláci (kteří nepřerušili odborné zahraniční kontakty) i Maďaři tak fungovali i u nich doma. V našich společenskovedních institucích toto povědomí vůbec nebylo. Takže kromě nových metod analýzy jsme museli více či méně konfliktně prosazovat také tuto kulturu prokázání výzkumných výsledků dovnitř instituce, která byla zčásti napojena na vrcholové vedení komunistické strany.

Naší výhodou bylo, že jsme nebyli úplní začátečníci, ale byli jsme v určitém profesním a životní stadiu, a dávali jsme do toho hodně energie, takže našemu tlaku bylo těžké čelit. Týkalo se našich územních analýz, analýz mobility, ale hlavně analýzy vzdělanosti – klíčová byla zjištění, že vzdělanostně zaostáváme, a to v době, kdy převládal bizarní názor, že patříme k nejvzdělanějším společnostem na světě. Totéž se týkalo analýzy výkonového prostředí, tedy toho, do jaké míry jde lidem o špičkový výkon, nebo jen o adaptaci a snahu nevyčnít. V tomto je velká síla statistické analýzy, která umožní odhalit nejen souvislosti, ale i hlubší kořeny jevů tehdejší stagnace. Tak prostě se ukazovaly věci, které nebylo možné jen ideologicky okecat, nebo prostě odmítnout či popřít a zakázat.

Výbava sociologie pro transformaci byla zcela srovnatelná s ekonomikou, ale myslím si, že sociologové se drželi příliš zpátky a nešli do politiky. Bohužel jen málo sociologů se prosadilo po roce 89 ve vládních strukturách. My jsme daleko více než ekonomové byli zvyklí bojovat proti ideologii, a to nejen proti komunistické. My jsme daleko více pracovali s daty. V Jiřské rok nebo dva sídlil Prognostický ústav. My jsme se jim smáli, když jsme poslouchali, jaké ideologické kecy vedou a nemají to podložené

za rámec ideologie perestrojky. Oni spíš vykrádali naše věci. Na rozdíl od sociologů, oni do politiky šli, jako např. Valtr Komárek, Dušan Tříška, Václav Klaus, Ježek nebo Dlouhý.

Před rokem 89 jsme také výzkumné výsledky nemohli nikde otisknout, ale sdíleli jsme je mezi sebou a diskutovali o nich na seminářích. A tím jsme se začali postupně pohybovat v šedé zóně, protože jsme znali dynamiku Československa. Kamarádil jsem se s univerzitním spolužákem Honzou Urbanem a občas se stýkal s některými lidmi z Charty, a oni začali postupně vnímat to, co děláme a naše výsledky. Uměli jsme ty problémy, o kterých se po nástupu Gorbačova začínalo i veřejně mluvit, ukazovat na datech a vysvětlovat daleko hlouběji, ať se jednalo o ekonomickou stagnaci nebo stagnaci a „zašpuntování“ školství, tedy malého podílu příležitostí pro studium dětí.

Je potřeba ale říct, že disent měl promyšlenou spoustu jiných věcí, o kterých my jsme si vůbec netroufli přemýšlet, např. sjednocení Německa. Oni, jak byli zatlačeni na okraj, mohli v tom malém ghettu o takových tématech diskutovat. Nevím, jestli jste vy někdy v osmdesátých letech zažil diskusi o sjednocení Německa, ale pro mě to bylo v té době nepředstavitelné téma. Ale naopak my jsme věděli například o rozdílné dynamice slovenské a české společnosti, ale pro řadu lidí z disentu pak bylo překvapující, co se to na Slovensku děje. Analýza těchto věcí byla část práce, kterou jsem dělal, když mě Václav Havel pozval, abych v rámci kanceláře prezidenta založil odbor analýz.

Ale ani já jsem po volbách 1990 nechtěl do politiky. Chtěl jsem se vrátit do Sociologického ústavu a dělat sociologii.

Když se tedy vrátíme k Sociologickému ústavu, resp. k Ústavu pro filosofii a sociologii, chci se ještě zeptat, jak vlastně taková organizace fungovala na konci komunistického režimu. Já si totiž pamatuji nějakou schůzi, která probíhala na ústavu v průběhu Palachova týdne. Na schůzi bylo hodně lidí a většina (alespoň se mi to tak zdálo) se pořád dívala na hodinky, protože měla začít demonstrace na Václavském náměstí. V té době se mi to zdálo hodně zvláštní, zvláště když jsem pak některé lidi z ústavu zahlédl na demonstraci.

Palachův týden byl hodně důležitý. Myslím, že kromě jiných i Blanka Filipcová dostala obuškem, nebo ji někde na Václavském náměstí

zlili vodou. Na ústavu, zejména v té sociologické části, bylo úplně cítit, jak se pomalu překlápí atmosféra, stejně jako v celé komunistické straně, do kritického postoje vůči Jakešovi a Štrougalovi, a vůči československé snaze ubrzdit změny, které přicházely od Gorbačova. I na ústavu postupně zesilovala váha proreformního křídla inspirovaného Gorbačovem a komunistické konzervy se dostávaly do menšiny. To se mimochodem týká i tehdejší Sociologické společnosti, kde se diskutovalo o prosazení gorbačovských reforem i v československé sociologii.

My jsme se ale úplně od toho perestrojkového dění odtáhli a dělali datovou analýzu, což bylo důležité, protože se nám povedlo prokázat, že společnost je v hluboké stagnaci, a že ta stagnace je systémová. Ukázali jsme, že vývoj u nás jde například ve vzdělání proti logice industriálního vzorce vývoje moderních společností. V létě jsme pak s přáteli z jiných akademických pracovišť založili Kruh nezávislé inteligence, sepsali text, který vycházel ze zkušeností kulatých stolů Maďarska a Polska, a nabídli, že budeme asistovat u dialogu vlády s opozicí. V Jilské vzápětí vytvořili jakousi odborovou porotu a povolali mě na pohovor. Asi to mělo skončit mým vyhozením, ale během rozhovoru se to úplně otočilo. Řekl jsem jim, že dojde k odvolání vojenské invaze Varšavské smlouvy, ať s tím počítají, byli zcela perplex. Bylo zřejmé, že v této době se vše zlomilo.

Já jsem pak přestal na ústav chodit a za Kruh nezávislé inteligence jsem pomáhal Martinu Mejstříkovi a Monice Pajerové připravovat studentskou demonstraci 17. listopadu. Běžel jsem trochu závod o to, jestli to dopadne dobře, nebo jestli skončím v base. V průběhu roku 89 jsem byl několikrát v Holandsku a ve Francii, a Univerzita v Groningenu mi nabídla roční stáž. V té době mě už otevřeně sledovala StB i po ulicích a já čekal, kdy mě seberou, takže jsem do Groningenu vzkázal, aby počkali do Nového roku, že se mezitím ukáže. Asi to byla chyba, protože už vlastně jsem nikdy neměl šanci být na nějakém sociologickém studijním pobytu v zahraničí, a to mi chybí. Vlastně mi to zase neumožnil bolševik tím, že se položil tak rychle.

Vás to potom nasměrovalo do politiky. Jak se dnes díváte na své politické a odborné působení v době transformace?

Už tím, jaké analýzy jsme dělali před listopadem 1989, jsme byli připraveni. Při své práci na Hradě nebo při vedení volební kampaně Občan-

ského fóra, jsem tam vnášel to, co jsem znal ze svého akademického působení. Co si člověk odnesl z akademické sociologie a ze statistické analýzy jako určitou metodologickou kulturu, to bylo v politice velká pomoc. Že si člověk musí nejdříve dobře rozmyslet, jak bude postupovat, aby se v problému rozebral. Když jsem se pak o dvacet tři let později do politiky vrátil a přišel do Poslanecké sněmovny, bohužel i nadále platilo, že pro českou politiku je největším prokletím velmi malá metodologická kultura, kterou dávají školy, včetně univerzit, svým absolventům. Pořád převládala schopnost plácát páte přes deváté a začínat koncem anebo od prostředka, a naopak absentovala schopnost myslet pomalu, a důkladněji metodologicky a systematicky se ve věcech rozebrat.

Ale je také potřeba říct, že jsme v počátcích transformace měli víc štěstí než rozumu. Ale to štěstí bylo nenáhodné. Směr vývoje byl jasně pozitivní, ale dělali jsme chyby. Např. rozpad Československa byla chyba a nebyl nutný. Ale vyplývalo to z nezkušenosti – kdyby takto nezkušení byli kanadští politici, tak Kanada už neexistuje.

Na druhou stranu jsme ale z našich analýz dost věděli. Z našich výzkumů jsme např. už v lednu 1990 dobře věděli, že 90 % společnosti žádné reformy socialismu už nechce, že lidé chtějí především úplný přechod k pluralitnímu politickému systému, a odvozeně k trhu a soukromému vlastnictví. Od března 1990 jsme na datech viděli změnu, že se veřejné mínění stále více přiklání k zásadním ekonomickým změnám. Osobně jsem v kampani Občanského fóra hodně prosazoval geopolitická témata, např. „návrat do Evropy“, heslo, které jsem vymyslel. Co jsme tehdy neuměli, bylo uchopit emoce. Hodně jsem spolupracoval se slovenskou Veřejností proti násilí (VPN), která měla vlastní sociologické centrum se silným a zkušeným týmem (např. Zora Bútorová, Soňa Szomolányi, Ivan Dianiška, Pavol Frič, Vlado Krivý, Iveta Radičová, Táňa Rosová) a samozřejmě s Martinem Bútorou a Fedorem Gálem. Z dat bylo vidět, že logika vývoje na Slovensku je jiná. Ale neuměli jsme např. dobře uchopit emoce spojené s rozdílnými dopady federálních reforem. Tady v české části federace jsme to vnímali tak, že oni tomu nerozumí nebo to prostě nechápou, a dívali jsme se na to jako na nedorozumění nebo nepochopení nebo neznalost. Dnes vím, a je to po mé vlastní zkušenosti moje základní teze, že politika začíná tam, kde končí názorová shoda. Že neshoda, odlišný výklad jsou hodné prioritní pozornosti a diskuse, natož negativní nebo agresivní emoce.

Ale to jsme v racionální a datové analýze a sociologické perspektivě neuměli uchopit. Názor stojící proti datům a faktům.

Na druhou stranu jsme našimi analýzami ukazovali strukturální a hlubší problémy, a jejich příčiny. Časem si řada lidí zvykla se ptát a konzultovat určitá témata, ale nebylo to vždy jednoduché. Např. Václav Havel, tím, že nemohl vystudovat univerzitu, byl neakademický a v jistém smyslu antisociologický, poznatky z exaktnějších analýz ho ne vždy zajímaly a občas ho to štvalo, když jsem mu je sděloval. Ale díky tomu jsem na druhou stranu měl u něho poměrně luxusní pozici člověka, u něhož byl on zvyklý, že mu říká i nepříjemné věci. Ale my jsme prostě používali sociologii, nebo spíše jsme sociologii aplikovali.

Takže když to zoberem, myslíte si, že sociologie má ve společnosti svoji roli, a že může něčím přispět...

Určitě, určitě...

...ptám se, protože v části akademické sociologie může čas od času vzniknout taková smutná nálada, tedy pochybnost, zda je sociologie vůbec k něčemu, protože nejsou vidět přímé dopady...

Já to musím zopakovat. My jsme bušili do bolševika akademickým výzkumem koncem osmdesátých let a myslím si, že jsme pomohli tomu, že se atmosféra otočila, tedy že to nebylo jenom o Gorbačovské perestrojce, o reformě komunismu. Je potřeba si uvědomit, že země, kde výzkumný potenciál a vliv byl menší, např. Ukrajina, nebo i Rusko..., dopadly v transformaci špatně, protože z Gorbačova bez racionálního uchopení vedla cesta jenom k divokému kapitalismu, jako to bylo v Rusku. My jsme racionální uchopení založené na datových analýzách měli, takže kromě konce osmdesátých let, a kromě těch nejdůležitějších změn roku devadesát, jsme se skutečně opírali o sociologické analýzy. Dělal je AISA, STEM, a další. Já jsem např. dělal výzkum a analýzy, když se dojednávala česko-německá deklarace. S Janem Hartlem a dalšími jsme dělali analýzy, když se připravoval vstup do NATO; totéž ještě s Janem Herzmannem před vstupem do EU. V obou případech to ze začátku vypadalo, že veřejné mínění těžký krok a změnu nevezme. S ohledem na referendum o vstupu do EU musím dát kredit i tehdejšímu premiérovi Paroubkovi, který nás dal dohromady – tedy Hartla, Herzmannu a mě – systematicky asi půl roku jsme na tom pra-

---

covali a on neměl problém to poslouchat. A vždycky to bylo hodně o tom, co jsem se vlastně naučil v 80. letech v Jilské, tedy jak pracovat s daty.

Od devadesátých let vznikla řada analytických a výzkumných firem, také proto, že akademická sociologie nebyla schopna, a také asi ochotna, vyjít této poptávce vstříc. A dodneška existuje propast mezi akademickou sociologií na vysokých školách a sociologií aplikovanou a ...

... a komerční.

A komerční. Trochu jsem se bál použít to slovo ve spojení se sociologií...

Je potřeba říct, že trh, ke kterému jsme přešli už v roce 90, funguje na absorpci obrovského množství sbíraných informací. A to nejen z dat získaných výzkumem, ale např. z pokladen v supermarketech, z webu apod. Jenže v té době tady nic takového nebylo, ale přicházející firmy to potřebovaly. Představte si, že vedete nějakou multimiliardovou globální firmu, a jdete na trh, o kterém nevíte vůbec nic. Potřebujete získat informace. Pamatuji si, že v té době se data o sledovanosti Československé televize prodávala na černém trhu za strašlivé peníze. Marek Boguszak by mohl povídat historicky o tom, jak byl úspěch kupónové privatizace postaven na výzkumu a jak Viktor Kožený na datech viděl, že těch deset tisíc za kupónovou knížku je ona hranice, na kterou lidé zaberou.

Akademické instituce tuto potřebu nemohly uspokojit. Je to i metodologická otázka. Komerční výzkum nemíří na co největší vysvětlení jevu, ale k nalezení odpovědi na zcela konkrétní otázku, např. na nastavení ceny produktu. A trh tyto informace potřebuje. Jak je tento trh velký, tak je také velký trh komerčních výzkumů. Odhaduji, že jde o objem několika miliard. Ale jde o jiný typ dělání výzkumu, než který se dělá na univerzitách, kde jde asi především o základní výzkum.

Nechybí ale univerzitám větší otevřenost? Nejsou stále uzavřeny samy do sebe?

Byl jsem nedávno dost překvapený, když děkan pražské filozofické fakulty bez zřejmého podkladu v sociologických datech hovořil o životě v době normalizace, a nikdo ze sociologické obce se neozval. Můj úlek nebyl z nedostatečné akademické výzkumné a metodologické kultury děkana Pullmanna, ale z toho akademického ticha, které se okolo tohoto zjev-

ného diletantismu rozprostřelo. Jako by panovala na univerzitách určitá smířlivost i k nepravdám.

A není to spíše ztráta či rozptýlení zodpovědnosti? Každý si říká „já vlastně tu zodpovědnost nemám“, a pak nikdo nereaguje, nikdo nevystupuje, necháváme to na těch ostatních, ale když takto uvažují všichni, tak vlastně k ničemu, k žádné reakci nedojde. Já to vidím spíš jako mix pasivity, lhostejnosti, a také lenosti...

Akademickému prostředí chybí kritický diskurz. A pokud v akademickém prostředí chybí kritické myšlení, tak je to smrtící nejen pro akademické prostředí, ale pro celou společnost.

A také chybí otevřenost vůči novým podnětům. Např. v poslední době v oblasti behaviorálních věd dochází k velkým posunům a k integraci oborů, přičemž sociologie tyto posuny nereflektuje. Ukázalo se to zase v nedávných prezidentských volbách v USA, nebo dřív při hlasování o brexitu. Zdá se, že stávající podoba sociologických výzkumů není schopna obsáhnout všechny faktory, které ovlivňují chování a například volební rozhodování lidí. Behaviorální komponenta, rozšířená o hlubší znalost psychologie, fungování mozku, fungování neurosystému apod., by podle mého názoru měla přejít i k nám, do výuky behaviorálních věd. Měla by se nejenom metodologicky a znalostně, ale i oborově kodifikovat v české sociologii nebo společenských vědách obecně. A že to jsou některé nové jevy, které hýbou už i českou společností, a které by měla začít sociologie brát na vědomí, a zkoumat, a tím se dostat hlouběji do kontaktu s tím, co se tady děje.

Nejen v této souvislosti se chci zeptat ještě na jedno téma, které souvisí s využitelností sociologie v praxi. Totiž na Vaše výzkumy vyloučených lokalit, zvláště na ten první z roku 2006.

V roce 1997 vznikla tzv. Bratinkova zpráva (tedy *Zpráva o situaci romské komunity a k současné situaci v romské komunitě*), která ukázala že tento problém nespraví ani trh práce ani sociální politika. V roce 1998 se stal vládním zmocněncem pro lidská práva Petr Uhl, který začal tento problém chápat výsostně lidskoprávně. Ve stejné době nastal velký pohyb na trhu s byty a také na pracovním trhu a vznikly vyloučené lokality. Možná si vzpomenete na akademickou debatu, jestli vyloučené lokality jsou výrazem

autentické romské kultury, anebo spíše kultury chudoby. Ta debata byla poměrně dost zajímavá a ostrá. Jak se přibližovalo členství v Evropské unii, tak Evropská komise upozornila českou vládu, že pokud bude chtít na tento problém používat strukturální pomoc, tak by měla vědět, kolik existuje takových lokalit a lidí v nich. Jenže řada lidí tvrdila, že se to nedá zjistit, a říkali to i romisté. Nejvíce proti však paradoxně bylo ministerstvo školství. Nicméně velká čest patří premiéru Špidlovi a ministrovi práce a sociálních věcí Škromachovi, že to prosadili a bylo vypsáno výběrové řízení. My jsme ho – jako firma GAC – vyhráli především proto, že jsme podrobně popsali metodologii výzkumu. Řekli jsme, že se to dá zjistit a že my to budeme zjišťovat tak a tak. Takže zase byla klíčová metodologie a konkrétní metodika výzkumu.

Jenže nikdo netušil, kolik těch lokalit může být. Říkal jsem si, že jich nemůže být ani sto, takže jsme projekt kalkulovali na osmdesát. A bylo jich tři sta třicet. Takže jsme na tom prodělali velké peníze. Ale postupovali jsme přesně podle navržené metodologie, kdy jsme sledovali asi třicet indikátorů, např. vzdálenost k lékaři, lékárně, policejní stanici, stavbu oken, střech, způsob vytápění apod.

Ministerstvo práce se výsledků hodně bálo, ale dohodli jsme se, že výsledky šetření jsou součástí zodpovědnosti řešitele, tedy nás jako soukromé společnosti. Když jsme pak výsledky prezentovali, tak reakce médií byla dobrá. Vlastně kladnější jsem si nedovedl představit. Po prvním šoku se začali všichni ptát, co s tím dělat.

A také se změnilo sociální klima. Neříkám, že se celý problém vyřešil. Ale ve vzdělávání jistě došlo k průlomům, protože se romské děti už objevují na středních i vysokých školách, popř. studují v zahraničí. Trvalo to sice čtrnáct let, ale posun je patrný.

Když se tedy spolu bavíme o smysluplnosti sociologie, tak i na tomto je vidět, že sociologie má strategický význam. A já bych si přál, aby sociologická metodologie více vrostla do řízení státu. Vidíme to i teď v době pandemie, co se stane, když se vláda odkloní od matematických modelů. Vidíme také, jak jsme závislí na datech a na metodologii.

Tím se vracíme na začátek našeho rozhovoru a k centrálnímu tématu tohoto roku. Takže se na závěr chci zeptat, co pandemie vypověděla o české společnosti?

Především, a to je zcela zřejmé, že se neobejdeme bez státu. Dále pak, že zdravotnické systémy mají schopnost adaptace. Ale až v tom krizovém řízení. Souvisí to s tím, že chybí schopnost anticipace, a to jak u státní správy, tak u zdravotnického systému. Přitom se o nebezpečí pandemie hovoří už dlouhou dobu.

Třetím poznatkem je, že komunikace založená na strachu funguje. To bylo zřejmé např. i z hlasování o brexitu. Jakmile ale strach pomine, začne se projevovat vnitřní kultura jednotlivců i dané společnosti. Výrazně se začnou projevovat rozdíly dané např. hodnotovými orientacemi nebo vzděláním.

A jestli pandemie něco vrátila do společnosti, po té příšerné iracionalitě, strachu, manipulacích a dezinformacích spojených s migrační krizí, tak to je hodnota vědeckého výzkumu. To je nezpochybnitelné. Jsme ve fázi, kdy vlajku akademického výzkumu drží epidemiologie a vedle rostou datoví analytici. Je ale zřejmé, že pandemie vnáší prvky, které s námi zůstanou už trvale. A sociologie by měla přispět k dalšímu poznání sociálního fungování nemocí. Pandemie ukázala, jak jsou ohrožené některé skupiny (na rozdíl od jiných). Viděli jsme sociální ohniska pandemie, trasy šíření atd. To vše není o chemickém složení virů, ale o jejich šíření, které je primárně sociální, behaviorální. A to by určitě stálo za další hluboké sociologické výzkumy. A tady ze mne znovu a znovu vyskakuje vztekly sociologický trpaslík netrpělivosti vůči společenskovědnímu výzkumu ... Já mám tento typ zatížení nebo postižení; je to něco, co ve mně bydlí. Celé je to o sociologii – ona je specifickou krevní skupinou.

Moc děkuji za rozhovor.

Dušan Lužný

TÉMA ROKU: COVID-19

Není pohyb, že nejdůležitější událostí roku 2020 bylo globální šíření nového viru, jenž vešel ve všeobecnou známost jako covid-19. Dopady jeho šíření byly celosvětové (byť diferencovaně) a také zasáhly prakticky všechny oblasti společenského života (na nadnárodní, národní i lokální úrovni). Není tedy překvapující, že i Sociologický bulletin se pokusil toto téma svým specifickým způsobem uchopit. Představíme vám různé perspektivy a reflexe spojené se společenskou rovinou koronavirové pandemie a reakcí na ni.

COVID-19 A REAKCE NA NĚJ – POHLED ZE ZAHRANIČÍ

Lufthansa na zemi! Pandemické postřehy ze Spolkové republiky Německo

Gerlinda Šmausová, Spolková republika Německo

Patřím k agregátu osob, které jsou velmi ohroženy coronovým virem, covidem 19, takže informace pro tento krátký příspěvek čerpám jen z masmédií. Omlouvám za nesociologický přístup, ke kterému mě přinutil omezený styk s vědeckou, ale i dalšími komunitami. Na situaci ve Spolkové republice Německo jsou zvláště pozoruhodné protestní akce proti vládním opatřením k ochraně obyvatelstva proti šíření infekce, které ale pojednám až na konci příspěvku. V březnu 2020 byl vyhlášen první *lockdown*: uzavření škol a výuka dětí a mládeže jen online, uzavření obchodů mimo těch, které zabezpečují denní potřebu obyvatel, restaurací a divadel, sportovních zařízení, omezení cestování, dále zákaz návštěv v nemocnicích a pečovatelských zařízeních, zákaz vycházení bez nutných důvodů. Vyhlásilo se heslo AHA – dodržování odstupu (*Abstand*), mytí rukou (*Hygiene*), nošení roušek (*Alltagsmasken*), které se postupně rozšířilo ještě o L, větrání (*Lueften*) a další A – App, která slouží vzájemnému

---

upozornění na kontakt s infikovanými osobami. Imunologové vypracovali různé míry rozsahu a intenzity šíření infekce, mezi nimi *incidenční koeficient*, který určuje podíl nakažených osob na 100 000 obyvatelstva jednotlivých administrativních lokalit. V létě se křivka infikovaných v plošném rozměru skutečně snížila, ale současně se začala vyjevovat obzvláště ohrožená místa. K těmto *hotspotům* šíření infekce patřila velkopřemyslová výroba masných výrobků.

Pandemie začala odkrývat, co mělo zůstat skryto: V tomto odvětví, ale i v průmyslové výrobě potravin (chřest, jahody, okurky atd.) vládou poměry, které nemají daleko k nevolnictví. Liberální ekonomika s volným pohybem peněžních prostředků a zboží umožnila i volný pohyb pracovních sil. Značná ekonomická nerovnost států Evropské unie co do „hrubého sociálního produktu“ podnítila pracovní migraci např. z Rumunska, Bulharska, ale i Polska do „bohatších“ států. Pracovní imigranty zde očekává platové zařazení hluboko pod úroveň tzv. minimální mzdy a bez oněch záruk a ochranných prostředků, které jsou zakotveny v tarifních smlouvách. A to v legálním rámci, prostřednictvím nepřehledné soustavy subpodnikatelů, kteří status pracovníků degradovali na shora jmenovanou „nevolnickou“ míru. Hodinové mzdy kolem tří EUR, dvanáctihodinová pracovní doba, bydlení ve vybydlených ubytovnách až s třípatrovými lůžky. *Německo* si muselo položit nepříjemnou otázku, jakou pozici skutečně zaujímá ve vztahu k vyzdvihovaným lidským právům, když dosud systematicky přehlíží vykořisťování „kočujících“² pracujících? Vzhledem k tomu, že se otevřel pohled do jatek, i otázku, jak vážně bere ochranu zvířat? Ministerstvo práce bylo coronou „přinuceno“ připravovat zákon, který zakazuje smlouvy s „dodavateli“ pracovní síly, podniky budou napříště povinny uzavírat smlouvy (mezitím již zase se s velkým počtem výjimek) přímo se zaměstnanci.

Dříve než zprávy o masném průmyslu německé obyvatelstvo zasáhlo poznání, že zdravotnická a pečovatelská zařízení jsou *skutečně* velmi nedostatečně vybavená! Chyběly roušky, ochranné oděvy, dokonce léky, ale zvláště personál. První hrozivá data o obětech covidu docházela z pečovatelských zařízení. Problém byl samozřejmě znám již před

---

² Oproti tomu se v Německu často pohoršujeme nad existencí „Wanderarbeiter“ v Číně, kde tvoří nejspodnější vrstvu obyvatelstva s velmi omezeným občanským statutem, blízkým k otrokářství.

pandemií, ale pojednával se spíše jako chronická stížnost nespokojených zaměstnanců než jako skutečný problém péče. Fronty se rozhýbaly a pečovatelské odbory jsou současnou situací legitimizovány požadovat za značnou pracovní zátěž zaměstnanců adekvátní odměny. Jednání se zřizovateli zařízení dosud trvají. Mám podezření, že poznatek o ohrožení především starých lidí od 65 let, osmdesátiletí a starší téměř nemají naději na přežití, vede k podprahovému proplétání humanitních programů vlády a pragmatických myšlenek – jak v parlamentu, tak u části obyvatelstva, zejména těch, kteří v současnosti demonstrují proti druhému *lockdownu*. Někteří aktéři vyslovují otevřeně, že ochranná opatření v zájmu ohrožených seniorů, kteří se nezdají být *relevantní pro systém (systemrelevant)*, zbytečně poškozují zájmy ekonomicky aktivní části obyvatelstva, či vlastně celou ekonomiku. Přitom se „relevance“ důchodců právě teď projevuje velmi zřetelně. Mnohé umělecké instituce, vzdělávací nadace, sportovní zařízení, cestovní kanceláře a další projekty byly totiž již předtím závislé na přerozdělování osobních důchodů na jejich účty. Ne nadarmo ministr zdravotnictví Spahn, jistě v rámci legitimizačních problémů s drastickými opatřeními, opakovaně prohlašuje, že nákazou ohrožení občané tvoří nejen důchodci, ale 40 % populace Německa!

Složité koeficienty pro výpočet infikovaných osob a pravděpodobný vývoj pandemie jsou pro socioložku „statisticky“ překvapující, protože „nemocí vybraný soubor“, nedávno se jednalo o jeden milion, je ve vztahu k osmdesátimilionové populaci Německa minimální! Stav ohrožení se ve skutečnosti přímo vztahuje k nedostatečné kapacitě zdravotnických zařízení, která se v minulých třiceti letech také musela přizpůsobit logice liberálního volného trhu. V rámci zvyšování zisku a snižování nákladů se hlavně redukoval počet ošetřujícího personálu, takže dnes šefové klinik v médiích ukazují na prázdná lůžka intenzivní péče, která nemá kdo obsluhovat. Mezitím, začátkem prosince, jsou tato lůžka obsazena již z 90 %, a jejich obsluha je svěřována i nedostatečně kvalifikovanému personálu. Zřetelněji než jindy se v politickém a masmediálním diskurzu vyslovuje názor, že ne všechny společenské instituce mohou být koncipovány jako výrobní zisku, zvláště ne ty zdravotní péče, ne všechny léky se mají levně produkovat v zahraničí. Za pandemie končí globalizace na vlastním prahu! Ale ani školy se nedají řídit podle neoliberální ekonomiky – ukazuje se totiž, že neexistují rezervy v

počtu vyučujících, které by mohly alespoň zčásti kompenzovat zvýšenou potřebu vyučovacích hodin. Mé dosavadní sociologicky školené statistické cítění – téměř nulová pravděpodobnost, že bych vyhrála v sazce, a proto také: velmi malá vyhlídka, že se stanu obětí násilí, selhává. O zákonitosti šíření infekce dosud neexistuje spolehlivé vědění, a i proto je každý potenciální obětí a nařízená opatření spíše „velkoplošná“. Svůj každodenní život proto omezují do té míry, jako bych byla coronou již vyhlídnutá.

V německých masmédiích se často objevují analýzy vývoje, podle kterého se za corony daleko rychleji rozevírají již předem otevřené nůžky mezi blahobytem a chudobou. Část populace v pracovním věku je postižena buďto úplnou nemožností vykonávat své povolání – umělci, personál divadel a koncertních sálů, pracovníci v restauracích, „džobující“ studující, matky samovychovatelky atd., jiným se v zájmu uchování firem nabízí opatření tzv. zkrácené pracovní doby. Vláda nabízí, jak se zdá, všestranné podpory, pro které zadlužuje rozpočet na mnoho budoucích let. Toto nové zadlužení ale prý ještě nedosáhlo výše dluhů v souvislosti s finanční krizí v roce 2008! Vyplácený až 80% podíl průměrné mzdy při zkrácené pracovní době je zcela nedostatečný tam, kde se již mzda pohybovala na existenčním minimu. „Rozevírání nůžek“ a reprodukce chudé populace v příští budoucnosti jsou naprogramovány i tím, že se dětem „z rodin, které mají daleko ke vzdělání“ (*bildungsfern*) při uzavírce škol neposkytují obvyklé materiální (školní stravování) ani odpolední vzdělávací programy. Šanci na lepší budoucnost ztrácejí hlavně proto, že za režimu distančního vzdělávání nemají přístup k internetu.

Vyjmenované procesy se převážně týkaly „sféry rozdělování“ již vyprodukovaných zdrojů, která se rapidně proměňuje v problém rozdělování zdrojů následujících generací. Na to hlavně upozorňuje parlamentární opozice v kritikách velkoryse stoupajícího zadlužení státního rozpočtu. Úbytek obecních a jiných státních daňových příjmů samozřejmě souvisí s procesy v „produkční sféře“, jak zemědělství, tak průmyslu v rámci globalizovaných koprodukcí. Propad produktivity, zda trvalý nebo jen dočasný ukáže budoucnost, je hlavní starostí vlády. Tím se dostává do neustálých aporií mezi starostmi o zdraví obyvatelstva a ekonomickými zájmy. Oproti morálním kampaním i z ekologického tábora proti nadvládě ekonomie nad „lidskými zájmy“ a přírodě stojí vědění vlády o nutnosti materiálního zabezpečení obyvatelstva právě v té ekonomice, která je

kritizována. Občanská fóra diskutují otázku, zda covidová krize urychlí nutné ekologické změny v produkci statků anebo naopak, dosavadní propad výroby poslouží k *ospravedlňování statu quo ante*.

Současná vláda v neobvyklé míře bojuje o svoji legitimizaci. Pro Luhmannovy stoupence se otevírá scéna souhry různých systémů: ústavní hodnoty, právní záruky, demokratické zřízení a doktrína lidských práv vyžadují ochranu před živelným průběhem pandemie. Uzavírání velkých i malých „podniků“, škol, divadel atd., karantény a omezení kontaktů, či už jen nošení roušek znamená zásah do ústavně zakotvené osobní svobody a svobody projevovat mínění ve veřejných demonstracích. V masmédiích koluje přesvědčení, že obyvatelé Německa jsou, na základě své minulosti jednak za nacionálního socialismu, jednak v bývalé NDR, vůči těmto hodnotám neobyčejně citliví. Podle nedávného průzkumu veřejného mínění téměř 70 % s opatřeními vlády souhlasí, jen ca 20 % nesouhlasí, ti ale velmi důrazně! K tomu níže.

Vláda, exekutivní orgán dělbý státní moci, svá rozhodnutí v úsilí o kontrolu pandemie veřejně zdůvodňuje expertizami ze strany zástupců systému vědy (náhle k nim patří kancléřka, původem fyzička): v první fázi se na obrazovkách nejčastěji objevovali virologové. Někteří z nich se stali skutečnými masmediálními hvězdami! Postupem času přistupovaly další osobnosti z oblasti epidemiologie, statistiky atd. Již pro ně bylo příznačné, že vyslovovali mírně odlišné názory, kterými pak mohla „knížata“ jednotlivých spolkových zemí (Landesfürsten) zdůvodňovat svá, od spolkové vlády odchylná, opatření. *Spolková struktura* Německa v současnosti hraje zřetelnou roli: corona poskytuje vhodnou příležitost zdůrazňovat vlastní, z ústavy garantovanou svrchovanost spolkových zemí, a také osobní profilace kandidátů pro nastávající volby. Zároveň ovšem tato nejednota na úrovni zemí poskytuje spolkové vládě vysvětlení neúčinnosti stále nových nařízení v jednom, či naprosto protichůdném smyslu. Zdánlivá nesouhra jednotlivých zemí a jejich spolku Německo má za následek kolísající tábory stoupenců, podle přísloví „každý chvíli tahá pilku“. Spolková struktura se oproti povrchnímu zdání jeví jako robustní záruka legitimizace spolkové vlády, a možná i demokracie. Účinným protihráčem nejednotné exekutivní moci vlád se ukázal být právnícký systém. Ten již prohlásil mnohá jejich opatření za nelegální, a to na všech hierarchicky uspořádaných stupních, v nichž se procesují stížnosti organizací i

jednotlivců. Nemohl je ovšem dodatečně zvrátit, čímž se, podle Luhmanna, aporie mezi různými zájmy rozděluje v čase: aktivnímu protestu se dostává ad hoc zadostiučinění, a narušená legitimizační rovnováha se vyrovnává. Vystala i otázka, zda prvky právního systému samy neporušují ideologickou/hodnotovou/politickou neutralitu, ke které jsou zavázány. Zvláštní rozruch vyvolalo rozhodnutí Vrchního správního soudu v Budyšině³ přes exekutivní zákaz povolit proticoronovou demonstraci v centru Lipska, ke které se 7. 11. 2020 sjelo přes čtyřicet pět tisíc občanů. Právníci prý mohli předpokládat, že Augustusplatz neposkytne možnost dostatečného odstupu, i že většina demonstrujících odmítá roušky. *Exekutivní orgán policie* měla proto demonstraci rozpustit, což ovšem neudělala, protože nepovažovala za přiměřené použít proti občanům všech věkových skupin včetně dětí policejních možností fyzického násilí (vodní děla, pepřové spreje ad.). Takto si orgány často předávají agendu s tím, že se zodpovědnost nakonec „rozplyne“⁴.

V současném Německu se práva na osobní svobodu, svobodu mínění a na konání veřejných demonstrací dovolávají hlavně proudy krajně pravicového nacionálního myšlení, které již našly parlamentární zastoupení v rámci AfD – Alternative fuer Deutschland. Tato strana byla založena v únoru 2013. Podle mediálních analýz se díky svému agilnímu pravicovému křídlu stále otevřeněji radikalizuje podle předválečného nacionálně socialistického (nacistického) vzoru. Uvnitř strany ale lze v současnosti pozorovat i procesy, které chtějí stranický program znovu zaměřit na její původní politiku „středu“, která, zhruba řečeno, sjednocuje protesty „obětí“ v procesu globalizace i situace, která v bývalé NDR nastala po sjednocení Německa. Po třiceti letech se pozornost jejích bývalých občanů odpoutává od „pozitivních“ změn a soustřeďuje se kriticky na nedostatky sjednocení: zánik určitých průmyslů, zanedbaná infrastruktura velkých částí zemí, téměř žádná reprezentace „rodilých“ východních Němců v rozhodujících etážích průmyslu, školského systému, ve veřejném a politickém životě, s jedinou a významnou výjimkou kancléřky Angely Merklové.

³ [Oberverwaltungsgericht \(OVG\) Bautzen](#)

⁴ Z teorií konfliktů jsou známé strategie tzv. „lump it“, nebo „withdrawing“: „Some issues can be left for later, ... as their significance may pale with time“.

Dosud ovšem členové AfD tvoří jádro demonstrací proti vládním opatřením v boji proti šíření corony v hlavních městech spolkových republik i v dalších lokalitách. Nesouhlas s opatřeními slouží jako integrující motto pro účastníky nejrůznější provenience: silnou frakci tvoří tzv. Querdenker (*příční myslitelé*), tj. agregát občanů, kteří existenci pandemie popírají hlavně kvazivědeckými argumenty. Omezení svobody považují za derogaci německé ústavy, za jejíž ochránce se prohlásili. Původní intelektuální (- *denker*) impuls již ale zcela zapadl do pravicové rétoriky „říšských občanů“ (*Reichsbuerger*), antisemitismu ad. Pro své účely instrumentalizují i děti: při nedávném shromáždění „Querdenken 721“ jedenáctiletá dívka svoji situaci srovnala s osudem židovské dívky Anne Frankové za Druhé světové války! Jejich *fake-identifikace* s pronásledovanými (hitlerovské) Třetí říše nutí veřejný diskurs ke stejné reminiscenci. Otázka je ovšem postavena jinak – je demokracie ve Spolkové republice pravicí ohrožena obdobně jako ve třicátých letech, kdy tzv. Výmarská republika připustila nástup nacismu?

Je až neuvěřitelné, jakých dezinterpretací přírodovědeckých poznatků a historických faktů se i další demonstranti – pravicoví *hooligans* připraveni k fyzickým útokům na policii a žurnalisty, extrémní, rovněž „bojovná“ levice, Trumpovi stoupenci, Hippies a Hare-Krishna, „mírové hnutí“, a zvláště stoupenci spikleneckých fám dopouštějí (srov. Olaf Sundermayer, MDR, 10. 11. 2020), když jejich objektivním nepřítelem nejsou opatření, ale nemoc sama! V historii není poprvé, kdy se terčem odporu proti neviditelnému nepříteli, viru, stávají jeho protibojovníci!⁵

V opatřeních proti pandemii jako by vyvrcholila nespokojenost s dosavadním vývojem ve Spolkové republice. Ujist'ování, že se nám Němcům ve srovnání s občany dalších států daří velmi uspokojivě, u části občanů selhává a jejich zklamání je vodou na mlýn extrémní pravice. Jak píše očitý svědek politolog Sundermayer, desetitisíce protestujících

---

⁵ Historici připomínají epizodu z morové epidemie v Indii: Walter Charles Rand (12 May 1863 – 3 July 1897) was appointed as plague commissioner of the city Pune. Rand's efforts to control plague were considered tyrannical and brutal by many ... Rand and his military escort were shot on 22 June 1897 ... Rand died of his injuries on 3 July 1897.

procházel Lipským okruhem se zpěvem: „O jak je krásné, cítit se *zplnomocněným*, v míru a svobodě, bez diktatury“.

Vir si mne ruce! Má totiž rád velká shromáždění, kde bez námahy přeskakuje na další hostitele. Vir je navíc záluďný – aby unikl svým pronásledovatelům, schová se na čas například do norků, aby tam poněkud pozměnil svoji tvář. Vybírá si takové oběti, které se už nemohou bránit atd. Skutečně jsme za uplynulý rok viru takto vdechli duši. Zda jsme ho polidštili nebo naopak zdémonizovali, vir si nás bohužel oblíbil!

COVID-19, komunikační kanály a parciální východisko privilegovaných

Libora Oates-Indruchová, Institut für Soziologie, Universität Graz, Rakousko

„Sundej to! Tady nejsme na Slovensku nebo někde.“

Zdráhavě sundávám z obličej roušku a dávám se do řeči s paní magistrou v lékárně. Je to moje známá. Zajímá mě, proč ta averze, a zrovna zdravotnického personálu, na módní doplněk, který pomalu беру jako samozřejmost asi tolik, jako kulicha, když je zima a fouká, i když mít na hlavě čepici je mi pocitově nepříjemné. V odpověď dostanu přehled – z mého pohledu – konspiračních teorií k politizaci opatření na překonání rozmáhající se epidemie covidu-19: celé je to výsledek lobby firem, které dodávají na trh testy na covid („Jak jinak si vysvětlit, že ten test byl k máni tak rychle?“) a „propagace“ zpráv o epidemii je velký úspěch sociálních sítí (důkaz: „No, znáš přece zdravého člověka, co na covid zemřel?“).

Datum a místo: konec července 2020 v jednom středně velkém českém městě. Česká republika má k 31. červenci celkem něco přes 16 a půl tisíce případů onemocnění a 382 úmrtí. Rakousko, kde bydlím a odkud jsem právě přijela, zaznamenalo do této doby přes 21 000 onemocnění a 721 úmrtí. Takovými výsledky, jaké má Česko, se může v Evropě pochlubit jenom pár zemí.

Denní čtení statistik epidemie se od března stalo mým novým hobby – a nejenom protože jsme s narychlo sestaveným mezinárodním týmem začali něco ke covidu zkoumat, ale také protože se z nich snažím vyčíst trend a co asi tak může znamenat pro organizaci mé výuky, pro možnost

návštěvy rodiny v Česku, či pro odhad, kdy člověk může očekávat, že zase bude moci vyjet někam na konferenci. Sociálních sítí se neúčastním, nejsou tedy zodpovědné za mé obezřetné chování: vstoupit bez roušky a dezinfekce rukou do obchodu či úřadu je prostě nemyslitelné. Ze statistik je i bez čtení informací WHO dostatečně zřejmé, co corona virus dovede, když má příznivé podmínky. Kromě toho, v Rakousku sice už v tuhle chvíli nejsou roušky ve velkých obchodech, jako třeba supermarketech, povinné, ale řada malých prodejen je vyžaduje, a i v těch velkých je většina lidí nosí. Dezinfekční prostředky jsou k dispozici všude hned u vchodu a lahvička kapesní velikosti se stala standardním vybavením aut a dámských kabelek.

*

Na samém počátku epidemie prohlásil v rozhovoru pro rakouskou rozhlasovou stanici Ö1 profesor z Lékařské Univerzity Innsbruck, že není žádný medicínský důvod, proč dělat kvůli corona viru nějaká zvláštní opatření, že je to jenom něco jako chřipka (na tu zemře v Rakousku ročně asi 1000 lidí). Ve srovnání s Českou republikou bylo Rakousko s přísností opatření docela pozadu: všeobecná karanténa sice začala v obou zemích ve stejný den (16. března), ale Česko zavřelo školy již 11. března a zavedlo povinné nošení roušek jako vůbec první země 18. března; Rakousko začalo zavírat školy postupně mezi 15. – 17. březnem, nejdříve univerzity a starší školní ročníky, nakonec mladší ročníky; povinné nošení roušek vešlo v platnost 6. dubna. Po váhavějším nástupu opatření ale přišlo během několika dní dost zásadní zpřísnění a jejich propagace skrze všechny možné kanály: od tiskových konferencí členů a členek vlády, přes billboardy, po dočasné přejmenování hlavní telefonní společnosti A1 na „#bleibdaheim“ (*zůstaň doma*). Ne, že by všichni obyvatelé Rakouska byli důsledně disciplinováni – v létě začala stoupat čísla nákazy disproportčně u mladých lidí. My starší jsme si zvykli, že se v domácnostech nenavštěvujeme (v létě nás k tomu ani nic nelákalo) a že i při posezení na zahradě rozestavíme židle metr od sebe.

V médiích se od léta začaly množit kritické hlasy na adresu vládních opatření: že vláda oznamuje, namísto aby diskutovala se zúčastněnými stranami; že pro některá opatření neexistuje podpora ve vědeckých důkazech; a že pokuty udělené za porušení karantény jsou porušením občanských svobod zaručených ústavou. Tento poslední argument dostal za pravdu rozhodnutím ústavního soudu. Největší část kritiky ale směřovala

na nedůslednost opatření, jejímž následkem se prohloubily existující nerovnosti. Balíček finanční pomoci firmám byl třeba nastavený tak, že z něj vypadly kulturní instituce, a především svobodní umělci a umělkyně, kteří z povahy svého povolání nemohli splnit podmínku prokázání ušlého zisku. Uzavření škol pak způsobilo „vzdělanostní deficit“, který postihl především sociálně slabé rodiny a děti. Školství v kontextu epidemie vůbec zaujalo a zaujímá v médiích značný prostor. Hovoří se především o prohloubení stávajících nerovností a o dlouhodobých následcích narušení vzdělávacího procesu.

Česká republika se v rakouských zprávách až do října, kdy začala lámat jeden smutný evropský rekord za druhým, málokdy vyskytla. Ze zpráv mých kolegyně z výzkumu se ale zdá, že školství je jedna oblast, kde se český a rakouský přístup hodně liší: Česko uzavřelo školy v obou vlnách epidemie hned zkraje a přesunulo zodpovědnost za vzdělání víceméně na rodiče. Rakousko také v první vlně s uzavřením škol váhalo jen chvíli, ale v průběhu druhé vlny se mu bránilo hodně dlouho. Nakonec uzavřelo všechny školy jen na tři týdny a snažilo se udržet maturitní ročníky a mladší děti co nejdéle v prezenční výuce. To je jednoznačný výsledek řady výzkumů a kritiky následků uzavření škol v první vlně: po ekonomické a vzdělanostní stránce. Ekonomický argument se točil kolem nutnosti zajistit oběma rodičům možnost pokračovat v docházení do zaměstnání – ať už pro udržení provozu v klíčových sektorech či rodinných příjmů. Vzdělanostní argument byl založený na poznání z první vlny, že ne všichni rodiče měli k dispozici takové materiální a intelektuální zdroje, aby dětem zajistili možnost kvalitního vzdělání, a že vzdělanostní výpadek způsobený první vlnou se jen těžce nahrazuje.

*

Zjištění, že ne všichni rodiče jsou schopni zastoupit kvalifikované pedagožky a pedagogy, není pro tyto nic nového. Naskytá se ale otázka, proč jsme potřebovali první vlnu covidu, aby tento poznatek dosáhl na úroveň vlády – tedy, té rakouské. Na priority české vlády při řešení druhé vlny epidemie, zdá se, neměl stav ve školství vliv: k uzavření škol přistoupila okamžitě.

Rakouská vláda byla pod tíhou výzkumů donucena přehodnotit pozici, ze které formulovala svou politiku o uzavření škol. Předpoklad plnohodnotné zástupnosti školního prostředí a pedagogických pracovníků a

---

pracovníci rodiči je formulovaný z pozice materiálně a vzdělanostně privilegiovaných. Pro ně je vybavení počítačovou technikou, internetovým připojením, oddělenými pracovními prostory pro rodiče a děti, stejně jako schopnost vysvětlit potomstvu německou gramatiku nebo dělení zlomků, samozřejmostí. Což mě přivádí zpět na začátek této úvahy a rétorické otázky, kterou mi v červenci položila magistra v české lékárně: „No, znáš přece zdravého člověka, co na covid zemřel?“ To je také otázka vyslovená z pozice privilegia, a sice privilegia a zároveň samozřejmosti nároku těch, kteří se těší pevnému zdraví. V podtextu otázky je totiž obsažené východisko, že zdravotní politiky je potřeba vytvářet podle potřeb zdravých lidí.

Přístup mé známé ze zdravotnictví mě skutečně zarazil. Nejenom kvůli hluboké sobeckosti obsažené v její otázce, ale také z hlediska ryze profesního. Jako odbornice ze zdravotnictví přece musí vědět, že epidemie chodí ve vlnách, a měla by umět rozlišit mezi všemožnými debatami na sociálních sítích a epidemiologickými fakty. Statistiky na Wikipedii si konekoneců může přečíst každý. Jak je možné, že zástupkyně (vzdělaného) zdravotnického personálu vykazuje skoro půl roku po začátku epidemie tak nízké povědomí o medicínských faktech a pohybuje se výlučně v referenčním kontextu laických diskusí? Možná je to vhodná výzkumná otázka ke srovnání informačních kampaní o covidu v České republice a Rakousku.

*

Douška: K 17. prosinci 2020 má Česká republika více než 600 000 onemocnění a 10 000 úmrtí; Rakousko zhruba 320 000 onemocnění a 5000 úmrtí.

Pandemie jako odraz lidské zranitelnosti? Krátká glosa z Rakouska

Anna Durnová, Institute für Höhere Studien, Vídeň, Rakousko

Když jsem 12. března 2020 odjížděla z pracovního setkání v Praze, byl to jeden z posledních vlaků, který jel až do Vídně. Vlakové přeshraniční spojení mělo být vzápětí zastaveno jako jedno z opatření proti šíření covid-19. Pražské ulice ráno zely prázdnotou, stejně jako večer před tím kavárny a bary. V Rakousku všechno ještě vypadalo docela normálně. Školy byly narozdíl od těch českých stále otevřené. Byly sice zavřené hranice s Itálií, ale jinak po pandemii ani památky. Jen moje emailová schránka plní se zprávami o zrušených přednáškách a konferencích všude po světě dávala tušit, že tohle nebude epizoda na pár dní.

Počínání rakouské vlády mi přišlo pomalé a otálející, vždyť z českých medií se na mě hrnula vlna hrůzy a strachu. Asi pod vlivem českých zpráv jsem děti proto v pátek do školy už neposlala. O pár hodin později, když jsem přijela na kole synovi pro domácí úkoly, běžel v ředitelně zrovna přenos tiskové konference. Rakouská vláda nařídila zavření škol, obchodů, kaváren a sportovišť, i těch venkovních, a to včetně dětských hřišť. Celostátní lockdown tak nakonec rakouská vláda stihla nařídit úplně stejně jako ta česká. Úkoly jsem dostala na celých čtrnáct dní.

Tahle časová souběžnost obou zemí byla nesmírně cennou sociologickou sondou. Srovnávací optika zviditelnila důležitou roli historické zkušenosti. Český systém počínání institucí, který sází především na tvrdé restriktce než na nějakou dlouhodobou důvěru a pochopení jako by perfektně zapadal do předsudků o postkomunistických zemích, které neumějí vládnout jinak než vyvoláváním strachu mezi lidmi. Rakouské komunikování ve smyslu trvale udržitelné důvěry veřejnosti vůči karanténním opatřením vlády zároveň jako by přesně kopírovalo data ohledně vysoké důvěry rakouské veřejnosti v instituce. Zároveň si nešlo nevšimnout, že každé opatření je okamžitě vsazováno do kontextu politické mapy země. A tak se v Česku na jaře vyrojil postoj odmítající roušky jako součást protestu proti Babišově politice, kterému kontrovalo rakouské odmítání roušek ze strany pravicových populistů jako symbol proti namyšleným progresivistům.

Rouška se stala symbolem, který znovu oživil společenskou polarizaci kolem kulturní války o vědu.

Zejména si ale ve světle docela podobných karanténních opatření v obou zemích nešlo nevsimnout jednoho – nakonec docela podstatného – rozdílu. Rakouská opatření jako by od začátku myslela na emotivní zátěž, kterou všechny tyto změny pro občany představují. Vedly se na první pohled naprosto zvrácené diskuse o tom, že vídeňské parky se musejí znovu otevřít, „aby se lidi mohli procházet“. V kontextu českých nařízení nosit roušky i při jízdě v autě to vypadalo, že ten takzvaný zpyvykaný Západ si opravdu s pandemickým řádem nebude umět poradit. Stejně tak se u omezení vycházení ven objevila v Rakousku jedna docela nenápadná pasáž o možnosti vyjít ven za účelem „psychického zotavení“. Prostě si nepotřebujete ani nakoupit, ani do práce, ani jste se nerozhodli dát na běhání, prostě už máte všeho dost a potřebujete jít ven. Dost možná jen na cigaretu, což by v zemi s největším poměrem kuřáků na hlavu dávalo smysl. Ať už ale impuls tohoto opatření byl jakýkoliv, legitimita nutnosti psychického zotavení dala lockdownu rozměr lidskosti. Lidskost se postupně stala důležitým stavebním kamenem pro zvládnutí pandemie. Když už totiž bylo jasné, že pandemie nikam neodchází ale naopak se protahuje, právě důraz na psychické zdraví, nebo spíše na psychickou pohodu obecně, opakovaně nastavoval podmínky diskuse. Nejpalcivěji se objevil na podzim během bouřlivé debaty o zavření škol. Proti zavření se zvedla vlna odborníků, včetně pediatrů. Nešlo totiž jen o data o horším prospěchu a zvládnutí učiva u dětí, které nemají vzdělané rodiče, ale především o upozorňování na zdravotní důsledky dlouhodobé izolace těch nejzranitelnějších mezi námi, tedy dětí. Děti, které mají omezené zdroje, jak se vymanit z tíživých životních podmínek nebo mezilidských vztahů a které v mnoha případech nutnost odloučení od svých kontaktů v online světě nahradit nemohou. V důsledku těchto debat bylo zavírání škol vždy až jako poslední na řadě. Zda rozměr lidské zranitelnosti nakonec dokáže v postpandemické diskusi o zotavení celé společnosti prorazit, teprve ukáže čas. Nicméně i tohle nepatrné proměňování pandemických opatření umožnilo pozorovat, jak se počínání institucí může diametrálně lišit, pokud si instituce připustí, že mají co do činění s lidmi, a tenhle ohled na lidskost nechají otisknout do svých restrikcí a nařízení.

Covid-19 – výpověď o důvěře vlády a fungování zdravotnictví

Hana Červinková, Department of Anthropology, Maynooth University, Irsko

Po počáteční trochu váhavé reakci na začínající pandemii Irsko přijalo v první vlně ostrá opatření, v rámci kterých i školy a univerzity přešly na dálkový systém práce a výuky. Nemohly se pořádat téměř žádné mimoškolní aktivity, zavřely se mnohé instituce a zařízení a každý kdo mohl, musel pracovat z domu. Drasticky se také omezilo cestování, což v případě ostrovní země závislé na mezinárodním pohybu obyvatel a návštěvníků představovalo velkou změnu. První vlna byla pro lidi v Irsku velice těžká. V určitých obdobích se nemohli vzdalovat dál od domu než na 2 km a starší lidé museli dodržovat pravidla kokonování (cocooning) – ukrývání se doma a minimálního vycházení. V létě, kdy se mnoho Irů snaží obvykle načerpat slunce v teplých částech Evropy a připravit se tak na deštivé a pochmurné podzimní a zimní období, museli zůstat doma, aby se předešlo komplikacím spojených s povinnou 14denní karanténou po návratu do země (testy Irsko do nedávna neuznávalo). Období prázdnin irské školství použilo ke komplexní přípravě na otevření škol – to bylo jednou z vládních priorit a tu se skutečně podařilo naplnit. Základní a střední školy byly v Irsku otevřené až do Vánoc, a to i přes narůstající počet nemocných a pokračující omezení v ostatních oblastech. Univerzity přešly, až na výjimky (hlavně pokud jde laboratorní a praktickou výuku) na dálkové vyučování. Přestože jsme se až do poslední chvíle připravovali na hybridní systém, který předpokládal značný stupeň stacionární výuky, týden před začátkem akademického roku jsme museli vzhledem k epidemiologické situaci z těchto plánů ustoupit. Na podzim se dařilo zpočátku epidemiologickou situaci v Irsku dost dobře zvládat asi i proto, že vláda velice rychle reagovala na každý nárůst počtu nemocných a zaváděla omezení. Nicméně po šestitýdenním listopadovém a prosincovém období celkového uzavření, kdy se podařilo zastavit nárůst počtu nemocných, vláda uvolnila opatření na období před Vánoce, což vyústilo v tragický stav v druhé polovině prosince a v lednu. Situaci v nemocnicích nedávno irský ministr zdravotnictví popsal jako strašlivou

(stark) a vláda učinila rozhodnutí o dalším plném uzavření, tentokrát včetně škol a veškerých mimoškolních a volnočasových aktivit.

Rozdíly mezi situací v České republice a v Irsku spočívají podle mého názoru především ve větší důvěře většiny irských občanů vládě a větší občanské ukázněnosti spojené nepochybně s větší úrovní demokratické kultury. A potom je tu jistě také „otužilost“ Irů vůči problémům, které je historicky potkávají. Přestože proticovidová opatření byla a jsou v Irsku drsnější než v Čechách, lidé je v absolutní většině respektují a přinejmenším ve svém okolí jsem se nesetkala ani s jediným člověkem, který by za ně vládu kritizoval. Když lidé nařikají, tak je to na dopady těchto opatření na sebe sama, přiznávají (zejména během období plných uzávěrek, kdy se nesmí s nikým navštívit ani na zahradě, a vzdalovat se mohou do dvou nebo pěti kilometrů od domu), že je to velice těžké, ale ve stejné větě dodávají, že to chápou a že situace by mohla být horší. Pozorovala jsem mezi lidmi jistou statečnost a zatvrzelý optimismus, byť protkaný černým humorem, se kterým čelí problémům a jsou odhodláni je zvládnout. S jistou nadšátkou bych řekla, že my Češi máme smysl pro humor a dokážeme se zmobilizovat, když je to potřeba, ale bohužel nám moc brzy dojdou síly a upadáme do všeobecné pochybovačnosti a blbé nálady.

V Irsku pracuji pouze rok a půl a většina tohoto období byla poznamenána pandemií a s ní spojenými komplikacemi, které dost silně dopadly na osoby na vedoucích místech, které musely řídit chod svých organizačních jednotek v zcela nových a neustále se měnících podmínkách. Jako Češka, která většinu života žila v zahraničí, mě samozřejmě vždy těší, když naše malá země, o které se toho pochopitelně ve světě zase tak moc neví, zazáří něčím výjimečným a dostane se do povědomí veřejnosti. V Irsku tomu tak rozhodně bylo v první covidové vlně, kterou naše země zvládla na jedničku. A přestože jsem skeptická ke slepé národní hrdosti a zobecňování, byla jsem pyšná, že se o mé vlasti psalo v superlativech, moje maminka mi po telefonu sdělovala, jak jsou lidé ukáznění a solidární a moji kolegové v práci mi vyjadřovali uznání. Naši sousedé mi v tomto období dokonce svěřili, že se začali o Čechy, o kterých nic do té doby nevěděli, zajímat a přirovnávali je ke Švýcarsku. O to větší samozřejmě bylo mé zklamání a o to tvrdší pád na zem, když je dnes naše republika, pokud jde o stav pandemie, mezi nejhoršími a spousta lidí zpochybňuje závažnost situace. Domnívám se, že je to paradoxně způsobeno silou a kvalitou českého

---

zdravotnického systému, který absorboval a absorbuje mnohem větší počet nemocných než v jiných zemích (včetně Irska) a uvolňuje tak ruce od zodpovědnosti všem těm, kteří si dovolují situaci zlehčovat. Ve svém názoru na české zdravotnictví jsem byla utvrzena při nedávné návštěvě dvou českých nemocnic, ve kterých proběhlo očkování mých rodičů. Samozřejmě kontrast mezi nefunkčností vnějšího rezervačního systému a profesionálně zorganizovanou obsluhou českých zdravotníků pouze poukazoval na to, kde spočívá síla a kde slabost, pokud jde o zvládání této bezprecedentní epidemie.

O pocitu vlastní výjimečnosti – mezi UK a ČR není velký rozdíl

Olga Löblová, Department of Sociology, University of Cambridge, Velká Británie

Při pohledu z Velké Británie zvládla Česká republika první vlnu pandemie COVID-19 velice dobře, stejně jako zbytek střední a východní Evropy. Klíčem k nízkým počtům nakažených a zemřelých na jaře 2020 byla ve srovnání s Británií především včasná vládní intervence v polovině března, kdy byly počty nakažených v ČR o mnoho nižší než ve většině Západní Evropy. Zatímco většina evropských zemí v průběhu několika málo dní v březnu nastolila lockdown či jiná značně restriktivní opatření po vzoru Wu-chanu a Itálie, Britská vláda s omezeními několik kritických dní váhala. Spíše než na mezinárodní příklady dala na doporučení svých vlastních expertů, z nichž se někteří obávali, že příliš brzký lockdown populaci dříve unaví. Průzkumy (např. společnosti YouGov) ovšem ukázaly, že britská populace na jaře restriktce podporovala zhruba ve stejné míře jako obyvatelé dalších evropských zemí. Z pohledu z ČR tedy Británie v první vlně doplatila na přesvědčení o vlastní výjimečnosti.

To samé se ovšem dá tvrdit i o Česku ve druhé (a třetí) vlně. Česká veřejnost pocítovala únavu z proticovidových opatření podobně jako Britové a podobně jako v Británii vláda dlouho váhala s novými restrikcemi jak na podzim, tak před Vánoci, kdy obě vlády spustily proces rozvolňování i přes stále vysoké denní počty nových nálezů. Obě země se v současnosti potýkají s mnohem nižší ochotou, či schopností, populace dodržovat re-

strikce. Tato schopnost je v obou zemích dávána do souvislosti s nedostatečnou finanční podporou jednotlivcům v karanténě. V Británii např. předběžná studie (Smith et al, Adherence to the test, trace and isolate system: results from a time series of 21 nationally representative surveys in the UK) zkonstatovala, že ačkoliv většina dotázaných je ochotna dodržet pravidla pro karanténu, pouze 18% je toho prakticky schopno, přičemž tato schopnost koreluje s příjmem a úsporami. Paralely s českou situací jsou tedy naprosto zřejmé a rozdíly jak společnosti, tak vlád v přístupu k pandemii COVID-19 jsou mezi ČR a Británií relativně malé. Od prvních měsíců pandemie v Evropě 2020 jsou rozdíly obecně znatelnější mezi Evropou a Asií než mezi ČR a Británií (viz např. opět YouGov). Vzhledem k vysokým počtem obětí koronaviru jak v první, tak i v dalších vlnách by Británie pro českou vládu neměla být pro zvládnutí pandemie vzorem – možná s výjimkou prozatím funkčního britského systému očkování.

(Duo docentky: *Izolace*; <https://www.facebook.com/duodocentky>)

Covid-19 a reakce na něj – pohled různých generací

Ján Bunčák, Katedra sociologie, Univerzita Hradec Králové

Zdravý rozum (common sense) interpretuje pandemii covid-19 podle osobních zkušeností jako nemoc podobnou chřipce, která je méně, stejně, nebo více „nebezpečná“ z hlediska možnosti nakažení a důsledků pro zdraví. Naturalistická interpretace je východiskem pro veřejný diskurz, ale tato pandemie je výrazně odlišná svou rychlostí, dopady i reakcemi, které vyvolává. Pandemii covid-19 považují za dynamický proces globálního šíření onemocnění s těžce předvídatelnými zdravotními důsledky, který vyvolává obranné reakce společnosti na národní i nadnárodní úrovni a má velké množství nepředvídatelných sociálních důsledků. Svým charakterem je jednou z globálních krizí.

Pandemie covid-19 je stochastickým procesem, který je popsateľný matematicko-statistickými modely. Je rovněž procesem silně rozptýleným. V pandemii se tak setkávají dvě nejistoty. Za prvé, kdo a kolik lidí bude nakaženo, a za druhé, zda u nakažené osoby nákaza proběhne bez příznaků, nebo vyvolá těžké onemocnění končící i smrtí. (Kdo to chytne a co to s ním udělá.) Nejsou zatím známé příčiny rozdílného dopadu onemocnění na jedince, pouze korelace mezi jeho průběhem a osobními charakteristikami: věkem, pohlavím (ne genderem, příčina je biologická), hmotností, chronickými nemocemi a tělesnou kondicí.

Nemožnost přetlumočení těchto nejistot do pojmů zdravě-rozumového poznání zná každý sociolog, který si vyzkoušel roli tazatele ve výběrovém šetření. Ví, že respondenta po jeho otázce: „Proč já?“, může nanejvýš uklidnit, ale nikdy u něj nedosáhne stavu osvobozujícího poznání: „Jasně, že já.“ Ještě lépe tuto situaci znají krizoví terapeuti.

Pocit vysoké míry ohrožení a dalekosáhlých, snad i smrtelných důsledků bez jednoznačně popsateľných příčin vede ke kognitivní disonanci. Následuje sebeobraně potlačení pocitu ohrožení nebo jeho fatalistické přijetí, posílení emočního myšlení a afektivní složky postojů. Byli jsme toho svědky v první, jarní vlně pandemie. Byly šířeny vzory nových interakčních rituálů. Pozorovali jsme lidi pohybující se na veřejnosti pouze v rouškách a rukavicích, lidi uskakující při setkání se známým bez roušky, nosící roušky i na procházce v lese. Nebo lidi odpovídající na upozornění

slovy: „Přece na něco zajít musím.“ Pro sociology to jsou výzvy ke zkoumání strachu a fatalismu.

Na celospolečenské úrovni pandemie aktivuje kolektivní obranné mechanismy. Politická moc usiluje o zamezení šíření onemocnění celospolečenskými opatřeními, která na rozdíl od pandemie nejsou selektivní ani pravděpodobnostní. Svobodu chování omezuje obecně a nařizuje všem. Na začátku tato univerzálnost snad přinesla lidem jistou psychologickou úlevu, rámec jistoty v kognitivní nejistotě. Následovalo snížení výskytu onemocnění, uvolnění omezení a pocit ústupu pandemie.

Šíření covid-19 vykazuje strukturální podobu s jinými krizemi: klimatickou krizí, globální migrací ze vzdálených zemí a ekonomickými krizemi. Strukturální podoba je dána zejména nejasnou příčinou spojenou s vysokým podezřením z lidského zavinění, stochastickým charakterem šíření, dalekosáhlými důsledky s probabilitním dopadem na jednotlivce, vlněním (obdobími růstu a ústupu) a lehce dostupnou možností využití v politických ideologiích. Pro tyto krize je příznačná dogmatizace vědění, předsudečnost a dominance afektivní složky postojů. Podobná je i snaha o řešení krizí přímou regulací chování lidí. V pandemii covid-19 nacházíme všechny tyto prvky a její zkoumání z této perspektivy by mohlo vést k odhalení většího počtu společných znaků krizí.

Nejasná příčina vzniku pandemie a důsledků pro jednotlivce dává možnost vzniku různým alternativním interpretacím, které se rychle šíří prostředky elektronické komunikace. Fakta přestala mluvit sama za sebe, často prohrávají s naracemi. Zdá se, že pojmy „názor“ a „mínění“ již nepostihují nový jev, který pozorujeme – lidé žijí v bublinách alternativní víry, zafixovaných dogmat a postojů. Věcně na to upozorňují analytici „big data“. Pandemie jako krize urychluje expanzi těchto bublin a nevíme jakými způsoby a směry se vyvíjejí. Jisté je jenom to, že tyto bubliny jsou prostředkem manipulace společenského vědomí. Rozsah tohoto jevu ukáže procento obyvatel, kteří odmítnou očkování proti covid-19.

V důsledku pandemie prudce roste význam elektronické komunikace, která se stává nezbytným nástrojem nejen pro získávání informací, ale rovněž pro pracovní interakce (nárůst práce z domu), socializaci (výuka na základních školách) a vzdělávání (distanční forma). Příznačná je rovněž snaha ovlivnit průběh pandemie elektronickými prostředky. Akademie věd ČR na své internetové stránce zdůrazňuje program, v rámci kterého vzniká

obecný softwarový nástroj pro simulaci epidemie na grafu sociálních kontaktů. Část organizací zajišťovaných životních aktivit lidí se v důsledku zprostředkovaných interakcí a sociální izolace přesouvá do virtuálního prostoru, oslabuje se význam potvrzování vědění a názorů osobními interakcemi a ulehčuje šíření bublin společenského vědomí.

První výskyt onemocnění covid-19 souvisel s mezinárodní mobilitou lidí z vyšších sociálních vrstev a finančně náročnějšími aktivitami (pobyty v italských a rakouských lyžařských střediscích, obchodními cestami do zahraničí). Lze vyslovit hypotézu, že onemocnění bylo u nás od začátku sociálně strukturováno. V jakém vztahu je toto sociální strukturování k demografickému, jak je propojeno s onemocněními a úmrtími v domovech seniorů? Pozdější sociologické výzkumy potvrzují i u pandemie covid-19 výraznou souvislost mezi pravděpodobností onemocnění a socioekonomickými statusovými znaky, podobně jako u jiných onemocnění (v USA dvojnásobně vyšší počet onemocnění osob z nižších sociálních vrstev v porovnání se střední vrstvou).

Ekonomické důsledky pandemie jsou zatím jenom odhadovány. Evropská unie schválila plán obnovy ve výši 750 miliard Euro, Evropský parlament se domnívá, že pandemie nenávratně změní globální systém, podobně jako v minulosti války. Vyzývá k radikální reformě hospodaření s vlastními zdroji a strategickým investicím pro budoucí desetiletí. Nejvíce postiženým odvětvím je turismus, kde lze očekávat dlouhodobé změny. Vráti se čínští a další asijské turisté do Prahy a Českého Krumlova? Druhým nejvíce postiženým odvětvím je kultura. Pandemie ještě více prohloubila ekonomickou nerovnost. Podle švýcarské banky UBS pouze od května do července 2020 vzrostl majetek miliardářů z 8 na 10,2 bilionu dolarů (o 27,5 procent) a celkový počet miliardářů z 2158 na 2189. Pandemie urychlila bohatnutí bohatých a chudnutí chudých.

Zjevné jsou genderové dopady pandemie, zpráva UN Women upozorňuje, že v době, kdy děti nejsou ve škole, starší a nemocní potřebují více péče a zdravotnictví je přetíženo, potřeba péče v rodině, která je součástí ženské role, prudce vzrostla. V době pandemie nabyly domácí povinnosti novou hodnotu a nové cíle, jsou uznávány za nezbytnou práci. Zabírá více času než předtím, vzrostla její intenzita a stala se těžší.

Covid-19 přenáší ohrožení života do etapy stárnutí a činí život v této etapě, stejně jak umírání, sociálně mnohem podmíněnějším. Díky

pandemii se smrt dostala do každodennosti, média zviditelňují nedostatek pohřebních kapacit, problémy s odvozem mrtvých těl a jejich skladováním. Vliv pandemie na socializaci v etapě dospívání je viditelný a sblížení dospívajících s mladými dospělými je lehce postřehnutelný. Dokladem může být veřejná diskuse prezidenta USA s náctiletou švédskou ekologickou aktivistkou.

Široce diskutovány jsou dopady pandemie na fungování demokratických institucí a omezování svobody jednání. Pandemie napomáhá autoritářství v uplatňování politické moci.

V čem se tato perspektiva liší od jiných perspektiv? Domnívám se, že pandemie covid-19 si vynutí „postkatastrofickou“ sociologii a novou generaci teorií. Znovu se totiž otevírá otázka determinismu, tentokrát moderní společnosti, jejíž možnosti vývoje jsou určovány nebo přinejmenším omezovány katastrofami. Přijetí katastrofy jako svébytného jevu s deterministickými účinky je ve své podstatě paradigmatickou otázkou. Katastrofu nelze vtěsnat do konfliktualistického, ani konsenzualistického paradigmatu. Pandemie přitom není jedinou krizí, stupňují se krizové projevy klimatické změny, v útlumové fázi je zatím migrační krize a dobře známý je cyklický charakter ekonomických krizí. Těším se na další vydání Giddensovy a Suttonovy Sociologie.

Marek Skovajsa, Katedra sociologie, Filozofická fakulta University Karlovy

Mohu něco málo říci jen o tom, jak jsem prožíval pandemii já jako příslušník střední generace. Na jaře, kdy se toho o nemoci ještě mnoho nevědělo, převažovala nejistota a obavy. Žilo se v provizoriu. Ale brzy se objevily určité pevné body, o které se dalo opřít. Bylo třeba rychle se přeorientovat na výuku online a zvyknout si na kombinaci rodinného a pracovního života doma. Naučit se přepnout během pár minut od dětí k přednášce a zase zpět. Na podzim se pracovní a školní život už v mnohém vrátil do normálu, jede se naplno, jen v modu online. Myslím, že ty největší otřesy způsobené pandemií budou socioekonomické povahy a teprve nás postihnou v následujících třech letech.

Rozdíly mezi generacemi vidím v tom, jak covid-19 omezil specifické aktivity a možnosti každé generace. Pro mladší kolegyně a kolegy musel být docela velkým zásahem do jejich plánů kolaps mezinárodního

cestování, který jim brání vyjíždět na zahraniční stáže a výzkumné pobyty. Střední generace je více svázaná s místem bydliště, proto budou její ušlé benefity ze zahraničního cestování obecně menší, i když případ od případu různé. Jiný rozdíl se dá najít v přístupu k informačním technologiím. Střední a starší generace se musely o něco více nutit k tomu, aby začaly používat ty všechny zoomy, teamsy, whatsappy a další aplikace, které jsou v době sociálního distancování skoro nepostradatelné. Pokud jde o možné posuny v sociologických zájmech vyvolané pandemií, odhaduji, že mladší generace, která flexibilněji reaguje na aktuální příležitosti, bude více obracet pozornost k epidemiologickým výzkumům a výzkumům dopadu pandemie na různé oblasti sociálních politik. Výzkumné téma „covid, jeho šíření a jeho dopady“ nejspíš posuně kupředu některé kariéry a posílí některá pracoviště, ale nepředpokládám, že by mohlo vést k hlubším paradigmatickým proměnám.

Karel Hlaváček, Katedra sociologie, Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Je pro mě obtížné odpovídat na otázku po celé generaci, odpověď tedy bude spíše typu „můj dojem“: jak věc vnímali moji vrstevníci/kamarádi/přátelé? První vlna pandemie byla vnímána se značnou mírou nejistoty a s ní spojených obav, zvláště u těch, jimž pandemie významně zasahuje do profesionálního (z mého okolí: turistický průmysl, obory zdravotnictví závislé na zahraničních pacientech) nebo osobního života (z mého okolí: lidé s hypotékami), přítomen byl i výrazný strach z fyzické nákazy, a to i přes to, že od počátku byly k dispozici zprávy o nízkých rizicích v případě mladší generace. Objevovaly se i různé typy nadějí (převažující ale byly obavy), naděje morální (na určitou „očistu“ společnosti – krize jako příležitost), popř. ekonomická (možný propad cen nemovitostí, návrat centra Prahy z područí turistů a AirBnb do rukou trvalých usedlíků), popř. ekologická (snížení ekonomické aktivity a s ní spojeného znečišťování je možné). Celková nálada se v první vlně epidemie vyznačovala silnými afekty, ohrožení, ale i případné naděje, byly vnímány jako akutní. To je rozdíl oproti druhé vlně, která byla emočně vnímána podstatně „chladněji“. Ve většině případů opadly jak pocity akutního ohrožení, tak i pocity naděje. Zatímco v případě první vlny nebyl silně přítomen politický moment, u

druhé vlny byla silně vnímána negativní role vládní reprezentace (pozdní zavedení opatření, nedostatečná komunikace, chaos), tak i role „lidu“ (neochota podřizovat se pravidlům). Snížená ochota podřídít se omezujícím pravidlům nicméně byla zřejmá i u těch, kteří kritizovali „antirouškaře“ a ty odborníky, kteří druhou vlnu banalizovali. Celkově se objevilo celé spektrum politických postojů k této otázce, které během první vlny nebylo přítomno zdaleka tak silně a vyhraněně – tehdy spíše převládal pocit obecného nevědění, nejistoty, strachu, a z toho plynoucího podřizení se vládním opatřením. Zajímavé by samozřejmě bylo porovnat přístup mužů a žen, nicméně zde se mi nepodařilo vyzorovat relevantní rozdíly, u kterých by bylo zřejmé, že souvisí právě s genderem/pohlavím.

Perspektiva „mých vrstevníků“ je bezesporu ovlivněna jejich věkovým zasazením (věk 25–45 let) a také obecně vysokou mírou vzdělání (většinou VŠ). Nejsem nicméně schopen porovnání s jinou generací, protože jejich vnímání/strachy/naděje/názory jsem nebyl schopen vnímat (nejsem s nimi ve styku v míře, která by umožňovala být dílčí zobecnění). Domnívám se nicméně, že u starší generace by bylo logické, kdyby byly vyšší obavy zdravotního typu a menší obavy ekonomického typu (rizikem je nakažení, zato ekonomický příjem typu důchod je jistý, hypotéky již splaceny), u mladší generace by zase byla logická celková bezstarostnost (mladší generace ještě nepracuje, a tudíž nemusí mít ekonomické obavy, zdravotně problém často ani nepocítí), tj. pokládám za pravděpodobné, že vnímání koronavirové krize se liší zejména podle očekávaných dopadů na toho kterého člověka. Obavy, které vznikaly u „mých vrstevníků“ tomu napovídaly, je ovšem nutno dodat, že vznikající „morální“ nebo „ekologická“ naděje znamenají, že zde byl vnímán jako relevantní i širší společenský kontext, tj. byla přítomna nejen starost o sebe samého, ale i zájem o celospolečenský vývoj.

Covid-19 a reakce na něj – různorodost perspektiv uvnitř oboru

Martin Potůček, Katedra veřejné a sociální politiky a Centrum pro sociální a ekonomické strategie, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Pandemie covid-19 představuje pro českou společnost, její institucionální rámce i pro občany a jejich rodiny výrazný zátěžový test. To, do jaké míry na něj zareagujeme jako komunita i jako jednotlivci, se promítne do budoucí společenské i individuální kondice v řádu let a desetiletí. Kromě jiných okolností totiž boj s ní komplikují:

- rozšířená neznalost zákonitostí šíření infekčních onemocnění a způsobů, jak v takových případech uplatňovat politiku ochrany veřejného zdraví,
- absence funkční, institucionálně zajištěné báze předjímového strategického vládnutí,
- chronické slabiny fungování státní správy na centrální úrovni. Trvající neschopnost resortů spolupracovat na průřezových problémech s prolínající se odpovědností,
- degradace hygienické služby v působnosti ministerstva zdravotnictví,
- nezvládnutá technika víceúrovňového vládnutí na rozhraních obce-kraje-centrální veřejná správa.

V důsledku těchto a dalších faktorů se výrazně prohloubí již existující a vzniknou i nové sociální nerovnosti. Systémy sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci nebudou schopny účinně a rychle zareagovat, přičemž hlavní bariérou možných řešení bude obřímí a narůstající dluh českého státu. Rostoucí sociální napětí může vést k nepředvídatelným politickým turbulencím, které mohou úsilí o návrat k normálně fungující společnosti dále zkomplikovat.

Tato vize se nemusí naplnit, budeme-li jako národní komunita schopni vzít rozum do hrsti, hledat společně sdílená východiska a začít je také usilovně naplňovat.

Lucie Jarkovská, Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

Je 10.38 dopoledne, sedím u počítače a snažím se soustředit. Děti mají v 10.00 online školu hotovou, respektive mladší je předškolák a starší ve třetí třídě. Takže starší v online škole a mladší se „rozzvíjí“ u YouTube. Během vyučování jsem stihla první pracovní schůzku a vyndat z mrazáku zárodky oběda. Teď se mi podařilo dostat děti samotné ven. Nasněžilo, včera jsme dokonce postavili iglú, a tak je jistá šance, že tam sami vydrží déle než 10 minut. Uvidíme. Mezitím snad stihnu rozepsat studující do zítřejších prezentací a vyřídit nějaký email. Je 10.53 a z chodby slyším: „Mamí, že to Iglú je moje.“ „Nene, moje, kdo ho vymyslel? Aha?“ „A kdo víc pomáhal? Vždyť on nic nedělal!“ Takže už bych šla raději chystat oběd?

Modernita – doba charakterizovaná oddělením domova od místa výkonu práce, přečetli jsme si v Kellerově učebnici sociologie v prváku. Domov a práce stanuly v pomyslném protikladu: domov – intimita, solidarita, neformálnost, potřeba; práce – produkce, profesionální vztahy, hierarchie, formalizovanost. S tímto rozdělením a s rozvojem zaměstnanecké práce přišel taky zástup pracovních a sociálních práv, například povinnost zaměstnavatele zajistit vyhovující pracovní podmínky nebo třeba možnost zůstat na nemocenské či si vzít ošetřování na nemocné děti. Objevil se koncept volného času, který Karel Marx chápal jako svět relativní svobody v kontrastu se světem práce, který definoval jako říši nutnosti.

To všechno se teď mění, velké kancelářské budovy, univerzity i úřady zůstávají prázdné a vše se přesouvá na home office. A k tomu zůstávají doma i děti, které nechodí do školy, ale učí se doma. Co teď s těmi všemi zaměstnaneckými právy? Bude zaměstnavatel nějak řešit, když v létě jeho zaměstnanci v podkrovním bytě přesáhne teplota nad zákonem stanovenou mez? Když člověk onemocní, má si brát nemocenskou? Vždyť už je stejně doma. Když onemocní děti, tak se situace spíše usnadní, protože je možné na chvíli vypustit online výuku a nechat je povalovat se v posteli. Nebo naopak by mohly vyučování zvládnout i z té postele, aby se připravily na svět práce, který už v budoucnu koncept nemocenské u lehčích onemocnění, které nebrání zapnutí laptopu, zruší?

Distopický návrat do minulosti? Rodina opět pohromadě, nelze utéct ani do práce, ani do hospody, ani do fitka, ani do kina nebo na koncert. Všechno je to zase na jedné hromadě – práce, starost o domácnost i volný čas. Tak, jak tomu bývalo za starých časů, jen bez těch sobotních tancovaček, co známe z vesnických románů 19. století. Existuje ještě volný čas? Je ta ve dvacetiminutových intervalech přerušovaná činnost ještě seriózní práce? Jisté je jedině to, že starost o domácnost je stále starost o domácnost.

A tak sním o tom, co mi ještě před rokem připadalo jako ta nejobyčejnější věc na světě. Nerušených pár hodin v kanceláři. Jen já a moje PC plus espresso z erárního kávovaru a přemýšlím, jestli jednoho dne si v učebnicích sociologie budou prváci číst o tom, jak se místo práce a domov zase po cca 200 letech sjednotily v důsledku technologických změn a pandemií nových nemocí, a společnost se od základu změnila. Volný čas se prolнул s prací i starostí o domácnost a ideálem doby se stal člověk (žena?) zvládající zároveň psát článek do Sociologického bulletinu, vzdělávat své dítě, vařit oběd, a ještě u toho poslouchat online koncert svého oblíbeného hudebního tělesa. Ne, nemyslím tím sebe, protože ona osoba bude ještě muset praktikovat mindfulness a jednotlivé činnosti proloží vybalancovanými jógovými ásanami. To já už nedávám.

Každopádně 20 minut vyhrazených psaní tohoto textu uplynulo a je třeba přepnout okno na online seminář vybraných konceptů sociální pedagogiky a probrat se studujícími, kdo z nich dnes musí skloubit své studijní povinnosti s hlídáním mladšího sourozence a kdo s vařením obědu pro rodinu.

Covid-19 z nadhledu

Historie jedné epidemie v Čechách a na Moravě

Vojtěch Novotný, Katedra zoologie, Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity v českých Budějovicích; Etnomologický ústav, Biologické centrum Akademie věd ČR; The New Guinea Binatang Research Center, Papua New Guinea

Rozkaz státního imunologa v době mimořádného stavu zněl jasně: stýkat se mohou nanejvýš tři rodiny. A tak Češi, jeden z poslušnějších národů světa, promptně zformovali triády, obvykle jako kompromis mezi žádoucností přátel a jejich zeměpisnou vzdáleností. Postupem času se ukázalo, že trojice takto zformované, často rodinami obdobné profese, nejsou praktické a omezují navazování nových známostí, včetně romantických. Nastalo spontánní slučování do větších celků, a to tak, aby už měly fungující zemědělství a řemesla. Občas se dal dohromady celý panelový dům a pokud byl ještě na okraji řepkového lánu, měli jeho obyvatelé vyhráno. Slučování nebylo jednoduché, docházelo k úporným bojům o pozici alfa samce vedoucího celou tlupu. Skupiny na venkově a kolem minipivovarů vzkvétaly, zatímco ty v historických centrech měst zanikaly hned poté, co místním kavárnám došly zásoby latté. Původně se některá společenství formovala i okolo pracovišť, známí byli motolští chirurgové či bohničtí psychiatři. Stachanovci ovládli linku v mladoboleslavské automobilce a vyrobená kola vršili do pyramid o nichž věřili, že je chrání před nákazou. Parta z TPCA se s nimi marně snažila držet ve stavbě pyramid krok.

Konsolidace se přirozeně zastavila na skupinách s přibližně 150 dospělými členy. Toto Dunbarovo číslo odpovídá zhruba počtu lidí, s nimiž člověk zvládne udržovat osobní vztahy, a tedy je jakožto vůdce také držet pod kontrolou. Větší skupiny se štěpí, jak se neustále vynořují ambiciózní mladíci aspirující na vůdčí roli. Češi si tak rozparcelovali zemi do tisíce komunit, mozaikovitě pokrývajících českou kotlinu a žárlivě strážících své hranice před sousedy, neboť ti jsou všichni promoření. Čeština se začala štěpit na nářečí a dále na vzájemně nesrozumitelné jazyky. Jazyk v malé komunitě se vyvíjí rychle, mnoho kmenů zavádělo vlastní argot i záměrně,

aby snáze rozpoznali cizáky, neboť „virus se cizí mluvou oznamuje“. Roku 2080 starého letopočtu (tedy 60 LP, léta Prymulova) zemřel poslední pamětník dovolené v Chorvatsku a s ním i povědomí o existenci moře. Paradoxně osmdesátigramové konzervy tuňáka zůstávaly nejoblíbenějším plati-
dlem, směňovaným za pět vltavínů, za šest, pokud byl tuňák v řepkovém oleji. O vzhledu a původu ryby se spekulovalo, nejčastěji se mělo za to, že je to kapr z doby, než zmutoval virózou. Obchodovalo se výhradně na kmenových hranicích, cestování se stalo pojmem neznámým, neboť naka-
ženého cizince nikdo nechce.

K prvnímu případu kanibalismu došlo ve Šluknovském výběžku, po dvojité neúrodě tuřinu. Šlo o decentně koncipovanou kulturní akci, jedli se pietně zemřelí příbuzní. Místní kněží měli přednostní nárok na mozek, dušený v páře s drobně sekanou kapradinou hasivkou orličí. Bohužel tak snědli i pacienta s mutací jež přeměnila molekulu prionového proteinu, běžné složky nervového systému, v infekční agens odolné i vůči dušení v páře. Vždy fatální prionová nákaza se tak šířila pohřebními hostinami celým kněžstvem a podle svých neurologických příznaků byla známa jako nemoc šílených kněží. Vymírání kněžského stavu bylo interpretováno jako znamení přicházející druhé vlny koronaviru. Na chudé Vysočině se kmeny vyvinuly k mimořádné agresivitě, a to bez jakéhokoli vnějšího popudu – ostatně v chudém kraji ani nebylo o co bojovat. Jakmile se ale s agresivitou začne, nezbude ostatním kmenům než na ni odpovídajícím způsobem reagovat a zanedlouho se již bojuje na plný úvazek a neustále. Iniciační rituály tamější mládeže byly pověstné svojí krutostí, včetně zjizvení tváře do podoby kontur nasazené roušky.

Na Hané, oblasti to roušek vyšíváných a bohatě zdobených, se vrátili k obsesivnímu pěstování cukrové řepy. Bylo ji urgentně třeba ke krmení vepřů, potřebných k platbě za nevěstu. Švarná nevěsta, jež umí vařit z cukrové řepy, nešla pod sto tučných prasat. Přitom vykrmit prase či dospělého muže vyjde, co se týče spotřeby cukrové řepy, zhruba nastejno, takže se přibuzenstvo ženitby chtivých mláďenců muselo snažit. Celá hanácká kultura málem vymřela na diabetes, naštěstí se na poslední chvíli rozšířil zmutovaný gen řídící produkci inzulínu, necitlivý na cukrem bohatou stravu. Měl sice nepříjemné vedlejší účinky, zejména snižoval produkci tyroxinu, ale i tak byla ochrana před cukrovkou evolučně výhodná, takže nakonec měl gen každý Hanák.

Život v české kotlině, s hlubokými lesy na hranicích, plynul nerušeně. Vlaky z Berlína do Vídně ji objížděly obloukem přes Německo, ostatně jako už v době před epidemií. Česko se stalo nejzápadnější výspou souvislé divočiny táhnoucí se od evakuované zóny Černobylu. Nakonec to byla stoupající radioaktivita z elektrárny Temelín, jež si vyžádala expedici z Německa, kde byla zrovna kancléřkou Angela Merkel VII. Nervózní dobrodruzi v obrněných vozech byli příjemně překvapeni sice šokovaným, ale vlídným přijetím od domorodého obyvatelstva. Jejich příchod ze západu byl údajně předpovězen. Byli považováni za oživé předky zemřevší za dávné pandemie. Ta přišla z východu, mrtví odešli na západ a teď se vrací. Expedice s sebou přivezla i dary pro domorodce – korálky, kreditní karty a nové iPhone 17+. Domorodé obyvatelstvo ale mělo zájem jen o jediné – malé konzervy tuňáka v řepkovém oleji.⁶

(Duo docentky: *Neschopenka*; <https://www.facebook.com/duodocentky>)

⁶ Text byl původně otištěn v Lidových novinách, které souhlasily s jeho přetištěním v Sociologickém bulletinu. Děkujeme. Otiskujeme delší, mírně upravenou verzi textu, jehož základ zveřejnil prof. Novotný na svém FB profilu v květnu a který pro Sociologický bulletin poskytl přímo Vojtěch Novotný. I jemu děkujeme za vstřícnost.

Galerie sociální fotografie v době pandemie

Veronika Gígalová, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc

Připomínat komukoliv, co přinesl rok 2020, je nošením dříví do lesa. Není snad nikdo, kdo by se příchod epidemie Covid-19 nezaznamenal. I pro naši galerii to bylo něco zcela nového, s čím si musela poradit. Galerie sociální fotografie při Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie na FF UP v Olomouci. Galerie existuje 10 let a funguje především jako výstavní prostor pro fotky se sociální tematikou s tvořivým přesahem. Nebo obráceně, přijde na autora. Chápeme to jako součást našich oborů, které na katedře máme, ale také jako zdroj kultivace studentů i veřejnosti.

Současná situace je pro nás velmi složitá. Buď byla karanténa a na univerzitu neměli přístup ani veřejnost ani studenti, nebo byly prázdniny, a to znovu znamenalo prázdko. Teď na podzim sice semestr začal, ale záhy se přesunul do on-line formy. Naše galerie není hlavním článkem univerzitního vzdělávání (ačkoliv my ji pochopitelně tak vnímáme), což by mohlo znamenat známý to průměr

„sejde z očí, sejde z mysli“, a to jsem nechtěla za žádnou cenu připustit. Resp. přemýšlela jsem, co udělat... A tak jsme připravili výstavu, která je sice naistalována v galerii, ale k divákům se dostane jinou cestou. Prostřednictvím FB a krátkých videí jsme se s autorkou rozhodly divákům výstavu

přinést tímto kanálem. Na první pohled to vypadalo jasně a celkem stručně: instalujeme výstavu a dáme ji ven přes FB. Jenomže změna formátu výstavu začala postupně měnit i její obsah. Stává se hlubší, brouzdá pod povrchem, nenechá diváka ustrnout. Najednou vidíme, že třeba vernisáž přenášenou živě vlastně shlédlo více lidí, než kolik jich na vernisáži normálně chodilo. Další videa o výstavě mohla být v podstatě dvojí. Výstavu natočit a poskytnout komentovanou prohlídku. Ale nám se zdálo, že by tam chyběl ten moment, kdy si divák fotky prohlíží sám, prochází se galerií a hledá si co se mu líbí, interpretuje si to. Nemáme možnosti udělat tuto variantu přes internet. Tak jsme hledali něco jiného, co by si divák mohl interpretovat. A našli. Videovstupy nejsou prostým komentářem fotek, jsou samy o sobě vizuálním dílem na fotkách založeným. Výstava se jmenuje RS (zkratka pro roztroušenou sklerózu), autorka Petra Vlčková (mj. studentka doktorského programu Institutu tvůrčí fotografie v Opavě) a na FB stránkách naší galerie je celá geneze, fotografie, videa k této výstavě.

Vyvrcholením výstavy je desetiminutový dokument o autorce Petře Vlčkové. Jedná se o autorský videoklip z dílny Dity Pepe, Petra Hruběše a hudbu vytvořil Martin Vlček. Odkaz na video zde:

<https://www.facebook.com/galleriesocialnifotografie/videos/383898932816485>. Na FB stránkách galerie jsou i videa doprovodná k výstavě.

Zcela to proměnilo komunikační kód, kdy interpretace je založena na společném sdílení nikoliv jen obrazu, ale i dalších nabízených artefaktů. Domnívám se, že změnou formy, kterou prochází řada galerií, se proměňuje obsah a rozšiřuje se komunikační kód. Sdílením zkušeností pak můžeme snad tuto, pro umění ne úplně snadnou, dobu využít pro umění. Tento fakt nám významně pomáhá neustrnout, pokračovat v aktivitách. V únoru 2021 se vracíme do opravené budovy fakulty na tř. Svobody 26 v Olomouci, bude zde nový výstavní

prostor, který nezůstane dlouho nezaplněn. Už nyní připravujeme výstavu s pracovním názvem „Tak, jak to vypadá, to ale být nemusí“ o výzkumném šetření v městské části Olomouci, v Chomoutově. Výzkum pracuje s vizuálním materiálem jako s daty, ale pro samotný výzkum je vizualizován a dokumentován. Myslím, že přicházíme se zcela novým konceptem, na který se můžete těšit.

(Duo docentky: *Docentura*; <https://www.facebook.com/duodocentky>)

ROZDĚLENÍ SVOBODOU: ČESKÁ SPOLEČNOST PO 30 LETECH

Paulína Tabery, Sociologický ústav AV ČR

Projekt Rozdělení svobodou vznikl při příležitosti třicátého výročí sametové revoluce. Český rozhlas, především jeho stanice Radiožurnál a Plus, chtěly přispět k připomenutí kulatého výročí, a to způsobem, který by nejenom vyprávěl o událostech revoluce v roce 1989, ale věnoval se i vývoji české společnosti za posledních třicet let a jejímu současnému stavu. V té době rezonovala veřejným prostorem myšlenka rozdělené společnosti, a tak zástupci Českého rozhlasu přišli s nápadem pokusit se zjistit, zda a případně jak, je společnost skutečně rozdělena. Tým sociologů z PAQ Research (Daniel Prokop, Tomáš Dvořák), STEM (Martin Buchtík) a CVVM SOÚ AV ČR (Paulína Tabery, Matouš Pilnáček) navrhl koncepci výzkumu, která rozdělení společnosti zkoumala ze tří hledisek: 1) sociální stratifikace, 2) hodnot a 3) názorů na aktuální témata.

Spolupráce s Českým rozhlasem měla předobraz v britském projektu Great British Class Survey, který pro BBC vytvořil výzkumný tým pod vedením prof. Mikea Savagea (Savage et al. 2013; Savage et al. 2015). Východiskem pro stratifikaci je v britském projektu Bourdieuho (2010) teoretický rámec kapitálů, podle kterého je sociální třída konstruována na základě ekonomického, sociálního a kulturního kapitálu.

Autorský tým v České republice následoval metodologii původního výzkumu, nicméně na základě kritiky (viz např. Mills 2014) nebo místních specifíků udělal dílčí úpravy. Ekonomický kapitál je tvořen příjmem a majetkem, oproti původnímu projektu se však jedná o příjem domácnosti přepočtený na spotřební jednotky a jednodimenzionální popis majetku. Sociální kapitál je opět konstruován ze dvou dimenzí a tvoří je dostupný sociální kapitál zohledňující rozsah sítě, prestiž sítě a statusové rozpětí sítě. Na rozdíl od původního výzkumu zde není použita odděleně negativně korelovaná prestiž a rozsah sítě, a je zadáno méně profesí. Druhá dimenze je zcela nová a tvoří ji tzv. pomáhající kapitál, tedy sociální kapitál, který lze mobilizovat v případě nouze. Ten je měřen tím, zda má respondent ve svém okolí lidi, kteří mu mohou pomoci v případě nemoci, pohlídat děti nebo poradit ve finančních záležitostech. Posledními jsou kulturní a lidský kapitál. Kulturní kapitál představuje míra participace na různých činnostech

souvisejících s vyšší kulturou (návštěva divadel, muzeí), ale také jinými formami kultury jako je tzv. quality television, koncerty populární hudby atd. Lidský kapitál je inovace metodologie, která má odrážet specifickou situaci postkomunistických zemí. Je měřen pomocí kompetencí v informačních technologiích (základy práce s počítačem) a znalostí cizích, západních jazyků.

Na základě těchto šesti dimenzí byly pomocí analýzy latentních tříd konstruovány sociální třídy. Autorský tým vybral na podle statistických ukazatelů modelů a interpretovatelnosti řešení se šesti třídami. Názvy tříd se odvíjely od jejich typických charakteristik a neakcentovaly pouze postavení v zaměstnání. Třídy tak byly pojmenovány: Zajištěná střední třída, nastupující kosmopolitní třída, tradiční pracující třída, třída místních vazeb, ohrožená třída a strádající třída. Názvy tříd kromě věcné přesnosti musely splňovat i to, aby byly vhodné pro prezentaci širší veřejnosti a v rozhlasovém vysílání. Pojmenování tedy musela být srozumitelná a jasná.

Úzká spolupráce výzkumného týmu a stanic Českého rozhlasu na prezentaci výzkumu měla několik fází a probíhala různými způsoby. Představení výzkumu proběhlo formou tiskové konference a výsledky byly postupně publikovány v rozsáhlejších článcích na webových stránkách iRozhlas. Šetření byly věnovány i různé formáty pořadů na stanicích Radiožurnál a Plus, kam byli jako hosté zváni členové týmů, ale i další sociologové nebo ekonomové. Výzkumníci tak dostali zcela ojedinělou šanci promlouvat do obsahu vysílání a výrazně ovlivňovat sdělení, které se k posluchačům dostane.

Cílem bylo také zaangažovat širší veřejnost, aby participovala na projektu, což se povedlo skrze webovou kalkulačku, kterou vytvořil výzkumný tým společně s týmem iRozhlas. Kalkulačka zařazovala ty, kteří ji vyplnili, do jedné z identifikovaných tříd. Zkonstruované třídy se pak zhmotnily nejen skrze ilustrace, ale také natočením krátkých medailonků s příslušníky tříd, kteří předávali svůj příběh, myšlenky a názory. Výsledky výzkumu byly shrnuty do popularizační brožury, která je dostupná na stránkách Českého rozhlasu:

<https://www.irozhlas.cz/sites/default/files/documents/4cb643625998e931d8f0a9aa34bbb254.pdf>.

Kromě identifikace samotných tříd je výzkum přínosný tím, že propojuje problematiku třídnosti s dalšími hodnotovými orientacemi, ale

také aktuálními tématy. Je sledována spokojenost tříd s různými oblastmi života, zkoumána mezilidská i institucionální důvěra, sociální distance k různým skupinám obyvatel, a také jsou zjišťovány představy o stratifikaci společnosti, role vzdělání a mobilita tříd. Z aktuálních témat jsou to například názory na migraci nebo vývoj společnosti po roce 1989.

Načasování projektu a prostor, který mu Český rozhlas věnoval, způsobily, že výzkum měl velký ohlas u laické i odborné veřejnosti. Autorský tým v průběhu podzimu 2019 vystoupil na mnoha odborných i popularizačních diskusních fórech a nezbývá než doufat, že výzkum přispěl jak k reflexi společnosti ohledně sebe samotné, tak k dobrému vnímání sociologie jako oboru.

Více o projektu Rozdělení svobodou zde:

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ceska-spolecnost-vyzkum-tridy-kalkulacka_1909171000_zlo#kalkulacka

Literatura:

Bourdieu, P. (2010) *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge

Mills, C. (2014). The Great British Class Fiasco: A Comment on Savage et al. *Sociology*, 48(3): 437–444. <https://doi.org/10.1177/0038038513519880>

Savage, M. et al. (2013) A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47(2): 219–250. <https://doi.org/10.1177/0038038513481128>

Savage, M. et al. (2015) *Social Class in the 21st Century*. London: Pelican.

STŘÍPKY ZE SOUČASNÝCH VÝZKUMŮ NÁBOŽENSTVÍ ZA MŘÍŽEMI ČESKÝCH VĚZNIC

Lukáš Dirga a Jan Váně, Katedra sociologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita

Svět za mřížemi vězeňských zařízení přitahuje pozornost sociálních vědců již několik desetiletí a v rámci sociologie je možné pozorovat postupný rozkvět subdisciplíny, která je v odborných kruzích označována za penitenciární sociologii či sociologii vězeňství (v angličtině je užíváno označení *Sociology of Prison Life*). Od publikace Clemmerovy *The Prison Community* (Clemmer 1940) ve čtyřicátých let minulého století se kontinuálně rozvíjela a současná produkce studií zaměřených na aspekty života během výkonu trestu odnětí svobody i období po jeho skončení napovídají, že má před sebou slibnou budoucnost.

Česká sociologie však téma vězeňství do svého repertoáru dokázala ve větší míře zařadit až poměrně nedávno. Pokud před patnácti lety platilo, že se o oblast vězeňství příliš nezajímala, tak v dnešní době je možné konstatovat, že se situace proměnila. „Obrat k vězeňství“ započala publikace Kateřiny Nedbálkové *Sputaná rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí* (2006), která v rámci svého bádání umně propojila penitenciární sociologii s gender studies. Obdobné prolnutí sociologických subdisciplín představuje i silící zájem o výzkumy podob a významů víry za mřížemi českých věznic (Váně, Dirga 2016).

Na pomezí penitenciární sociologie a sociologie náboženství stojí několik nedávných výzkumných projektů, které tematicky pokrývají širokou škálu fenoménů a procesů na makro i mikro úrovni. Z pohledu makrosociálních jevů byla pozornost věnována například způsobům pronikání náboženství do prostředí věznic a následnému porevolučnímu procesu institucionalizace duchovní péče v rámci českého vězeňství, kde si náboženství své místo dokázalo udržet a po roce 1989 se opětovně etablovalo jako nedílná součást penitenciární praxe. I přes to má však institucionalizace duchovní péče své limity a nezamýšlené důsledky ovlivňující vězeňské kaplany zejména při jejich práci s vězněnými osobami. V porovnání s ostatními skupinami zaměstnanců českých věznic zaujímají kaplani specifickou pozici

ci v rámci organizační struktury věznic a jejich činnost se v mnohém vymyká běžným představám o podobách zacházení s vězňenými osobami (Váně, Dirga 2020; Beláňová 2018).

Vztah kaplana s vězňenou osobou je oběma stranami popisován jako vzájemně důvěrný (až přátelský), což je v příkrém kontrastu se sociální distancí, kterou si vězňené osoby udržují vůči zbytku vězeňského personálu (Beláňová, Trejbalová 2020; Váně, Dirga 2020). Vězeňští kaplani často narážejí na nepochopení a antipatie ze strany ostatních zaměstnanců, zejména vězeňských dozorců. Skloňovaným tématem je v tomto ohledu tzv. účelová víra (Váně, Dirga 2016) a pochybnosti týkající se možné efektivity duchovní péče v rámci procesu přípravy odsouzených na propuštění a jejich případné recidivy (Beláňová, Trejbalová 2020).

Pozici náboženství v rámci českého vězeňství je možné popsat jako ambivalentní. Vězeňští kaplani si na jedné straně získali uznání ze strany vězeňské správy, na druhé straně jsou však zároveň vystaveni rozličným (často protichůdným) tlakům a očekáváním ze strany managementu věznic, církvi a samotných vězňených osob (Beláňová, Trejbalová 2020).

V nedávných výzkumech byla reflektována i dílčí témata na mikro úrovni spojená se specifickými projevy víry v závislosti na typu náboženského vyznání. Ve vztahu k problematice etablování islámu ve veřejném prostoru (Topinka 2016) byla pozornost věnována i situaci muslimů v českých věznicích (Demelová, Čermáková, Linhartová, Janků 2015). S projevy víry je spojena otázka možného omezení náboženských svobod a legitimizace restriktivních rozhodnutí, jejichž součástí se v některých případech stávají i samotní kaplani, což plyne z jejich statutu zaměstnanců věznic.

Vězeňská duchovní péče však není spojena pouze s penitenciární péčí poskytovanou vězňené osobě po dobu jejího věznění. Jen sporadicky je bohužel diskutováno provázání náboženství s obdobím po propuštění a poskytováním tzv. post-penitenciární péče (Dirga, Váně 2016; Beláňová, Trejbalová 2020). Otevírá se tím nové výzkumné pole a prostor pro rozvoj jak sociologie náboženství, tak i penitenciární sociologie. Jak se zdá, tato spolupráce může mnohé nabídnout.

Literatura

- Beláňová, Andrea. 2018. „Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory.“ *Český lid* 105 (1): 25–43.
- Beláňová, Andrea, Tereza Trejbalová. 2020. „Prvních deset let jsem si s personálem netykal. Pozice kaplana v české věznici.“ *Sociológia* 52 (1): 5–23.
- Clemmer, Donald. 1940. *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart and Wilson.
- Demelová, Veronika, Eva Čermáková, Lenka Linhartová, Tomáš Janků. 2015. „Muslimové v českých věznicích.“ *České vězeňství* 2015 (1): 10–11.
- Dirga, Lukáš, Jan Váně. 2016. „Postpenitenciární péče z perspektivy nábožensky založených organizací.“ Pp. 104–109 in Černíková, Vratislava, Jana Firstová (eds). *Postpenitenciární péče: aktuální otázky*. Hodonín: Evropský ústav práva a soudního inženýrství.
- Nedbálková, Kateřina. 2006. *Spoutaná Rozkoš: (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Topinka, Daniel. 2016. *Muslimové v Česku. Etablování muslimů a islámu na veřejnosti*. Brno: Barrister & Principal.
- Váně, Jan, Lukáš Dirga. 2016. „The Religiosity Behind Bars: Forms of Inmate's Religiosity in the Czech Prison System.“ *Sociológia* 48 (6): 641–663.
- Váně, Jan, Lukáš Dirga. 2020. „The Prison Chaplain as a Part of Penitentiary Care? Transformation of the Czech Prison System after the Fall of Communism.“ *Archiwum Kryminologii/Archives of Criminology* XLII (1): 253–269.

Sociologie v generační perspektivě: Hynek Jeřábek – Martin Kreidl – Nikola Staníčková a Patrik Polášek

Redakce *Sociologického bulletinu* se (stejně jako loni) zeptala několika zástupců různých generací na to, jak vnímají českou sociologii:

a) Co je podle Vás specifické pro Vaši sociologickou generaci, resp. co formovalo Vaši generaci v rámci české sociologie?

b) V čem se podle Vás liší ostatní generace (v rámci sociologie) od té Vaší?

Pohled Hynka Jeřábka (FSV UK)

a)

Mými současníky byli například zakladatelé a dlouholetí ředitelé několika agentur pro výzkum veřejného mínění, trhu a aplikovaného výzkumu. Jan Hartl (STEM), Přemysl Čech (MEDIAN), Marek Boguszak (AISA), Jan Řehák (SCaC), ale i další. Některé z těchto agentur existují dodnes jako české subjekty. Jiné se začlenily do mezinárodních řetězců. S entusiasmem jsme šli učit sociologii, já sociologický výzkum, což předtím pro většinu z nás nepřicházelo v úvahu. Byli jsme najednou svobodní a mohli jsme cestovat, a tak jsme se toho snažili využívat. Další generace to již brala jako samozřejmost.

V delší časové perspektivě si vzpomínám, že mě osobně formovaly dvě velké společenské změny – Pražské jaro 1968 a po něm srpen 1968 a následná normalizace a Listopad 1989 a po něm nové šance a nové výzvy. A moje generace si uvědomovala oba zlomy. Myslím, že prožitky všech těchto období mou generaci rozhodujícím způsobem ovlivnily. Možná ale, že každého z nás trochu jinak. Neřekl bych, že jsme byli všichni stejní. Ale ti o deset nebo o dvacet let mladší sociologové asi vnímali svět jinak. To ale musí říct oni sami.

b)

Mladší generace prošla již standardní výukou sociologie. Vstoupila do Evropy a často i do světa ve věku, kdy si její nejpilnější členové našli své vzory ve světových sociologických trendech a naučili se dělat sociolo-

gii tak, jak to dnešní doba vyžaduje. Naopak výhodou mé generace možná bylo, nebo mohlo být, že jsme obor sociologie mohli vnímat v širších souvislostech. Také jsme často vybočovali z běžně užívaných standardů, nepřijímali jsme dobové stereotypy a módní trendy se samozřejmým nadšením. Nepřidávali jsme se tak snadno k většině.

Mluvit za další generace je obtížné. Bylo jich několik a před každou z nich byly postaveny vždy nové výzvy. V každé další generaci počínaje tou, která nastoupila na vysokou školu hned po listopadu 1989, jsem jako učitel našel vnímavé osobnosti, kterých si vážím. Vždyť to byli moji nejlepší studenti a ti se s výzvami své doby vypořádali se ctí.

Pohled Martina Kreidla (FSS MU)

Moji sociologickou generaci formovaly unikátní osobní a profesní zkušenosti. Osobní formativní zkušenost naší generace je dospívání a raná dospělost, které nás v rytmu zrychlujícího kvapíku přenesly ze šedého, svázaného a neinspirativního světa pozdní normalizace do mnohem pestřejší a méně spoutané doby zdánlivě neomezených (v dobrém i zlém) možností let devadesátých. Formativní profesní zkušenosti mají své kořeny v růstu a hojnosti bez pravidel. Růst podněcoval individualizaci a fragmentaci oboru – pro každého byla k dispozici unikátní specializační nika, kde se snadno stal expertem. Růst také nevynucoval tvorbu kariérních pravidel – nepočítalo se s tím, že by o lidské zdroje mělo být nějak zvlášť pečováno ani že ze systému měl někdy někdo odcházet kvůli špatnému výkonu. Problémem doby bylo najít dost lidí, kteří by rostoucí segment terciárního vzdělání obsloužili. Současná doba jen dovedla do extrému tendence, které se rodily právě v době, kdy moje generace v oboru začínala. To vedlo k řadě paradoxů, s nimiž se mladší generace bude vyrovnávat jen obtížně. Myslím, že je nejvyšší čas s tím začít.

Sociologickou zvědavost, kterou naše osobní zkušenost podnítila, dobře vystihl Arnošt Veselý v loňském čísle bulletinu. Kdybych střední školou procházel jen o několik málo let dříve (nebo později), nezapsal bych se nikdy ke studiu společenskovedního oboru. Na tomto závěru se shodneme s celou řadou spolužáků (nejen sociologů) z tehdejších nepočtených ročníků na Fakultě sociálních věd UK, kam nás nepřivedlo nic menšího než hluboká touha rozumět společnosti. To byl první základní kámen mé sociologické cesty.

Začátek mé profesní kariéry v Sociologickém ústavu byl zásadně poznamenán masivním přerodem instituce vědy. Nová pravidla fungování formálních institucí se ustavovala pomalu (o těch neformálních nemluvě), vědomí probíhající změny ale bylo paradoxně všudypřítomné. Nebylo snadné se zorientovat. Projektové financování a grantová agentura byly doslova v plenkách a zdaleka ne všichni hned přijali „projekty“ jako běžnou a legitimní součást akademického provozu. Ostatně perverzní efekty soustavné závislosti na projektech vidíme všude kolem sebe i dnes; specializaci podřizujeme financování. Paradox specializace je zjevný: Vybudovanou specializaci odhazujeme po skončení projektu, protože nový projekt vyžaduje novou expertízu.

Kritéria dobré vědy byla zřídka sdílena za hranicemi malých výzkumných týmů, kariérní řád (se všemi atestačními, habilitačními a dalšími komisemi) fakticky existoval jen v náznaku a vůbec nebylo jasné, zda a jak bude uplatňován. Globální konsensus v těchto věcech neexistoval. Dnes jsme k němu blíže. Proto se intelektuální i pracovní kariéry snáze plánují. Paradoxně ale není snazší tyto plány uskutečnit.

Málokdo v našich začátcích tušil, že pracovní smlouva na dobu neurčitou bude jednou nebyvalou vzácností. Termínované smlouvy (nejen ty projektové) svého času v akademickém prostředí téměř neexistovaly; pak ale náhle měli termínovanou smlouvu všichni a nezdálo se, že by to někdy mělo být jinak. I to se později změnilo, ale mohl jsem tušit, že na první trvalou pracovní smlouvu budu čekat 20 let a k jejímu dosažení nebude stačit ani úspěšná habilitace?

Někteří se v novém světě zorientovali rychleji a chybějící shora dosažená i spontánně vzniklá pravidla nahrazovali ve svých mikro-světích charismatem, silou osobnosti a emulací pravidel, která sami zažili v zahraničí (téměř výhradně na „západě“). Jedním z nich byl i Petr Matějů, který mne uvedl – a byl to druhý zásadní moment mé sociologické kariéry – do empirické sociologie zcela mimo oficiální kurikulum. A kdyby to neudělal, sociologii bych nedostudoval.

Sociologie na FSV UK – ale asi nejen tam – byla pozoruhodně roztržená do dvou světů. Na jedné straně jsme zažívali rozsahem dnes asi nemyslitelnou záplavu nejrůznějších teoretických a historických přehledů (zkuste dnes na nějaké katedře prosadit v bakalářském studiu sociologie 4 semestry dějin klasické sociologie, které Miloslav Petrušek přednášel tak

podrobně, že se ani na konci toho maratonu nedostalo na Emila Durkheima a musel se vypsát pátý semestr dějin, což bylo tehdy – jak příznačné pro tu dobu! – pozoruhodně snadné). Na straně druhé stála výuka metod, kde vedle sebe stály dva semestry „úvodu“, dva semestry výzkumného praktika, tři semestry statistiky, dva semestry matematiky a kompaktní kurz SPSS (kde je tomu bakalářskému kurikulu konec...).

V tom prvním světě se vedly nadšené, ale nekonečné a nerozsouditelné diskuze (ostatně i o nich psal loni Arnošt), v nichž jsem se často cítil podobně beznadějně jako Asimovův Lewis Pirene v debatě s Lordem Dorwinem: často se splétaly i teorie teorií (a teorie teorií teorií), aniž se někdo chtěl podívat na to, jak věci vypadají mimo svět takové teoretické debaty. Ten druhý svět se zdál stejně beznadějně ponořen v technicistní debatě, která se tak dlouho věnovala kultivaci svých uživatelsky ne zcela příjemných nástrojů (SPSS běželo v DOSu!), až zapoměla říkat cokoli podstatného o společnosti. Ještě před koncem druhého ročníku mne tahle roztržená sociologie přestala bavit. Millse jsme – myslím – dokázali číst i jako kritiku tehdejší české sociologie, jako otce svého nového paradigmatu jsme jej však jako generace nepřijali. Na to byl náš svět rodícího se akademického kapitalismu už příliš individualizovaný a generační projekt nikdo ani nehledal.

Empirická sociologie, kterou pro mne v těch raných letech kariéry představovali především Petr Matějů a Jiří Večerník, byla pro mne jiná, neboť spojovala určitý druh teoretického myšlení a empirickou práci. Okouzila mne a udržela mne v oboru. Zůstal jsem u ní dodnes.

V tomto mikrosvětě několika kanceláří v Jilské se zároveň za nepochybnitelné konstanty brala jak silná meritokracie (měřená – jaké novum tehdy! – publikacemi), tak výzkumnický život, který přesahoval hranice státu a jazyka. Jakkoli to dnes může mladší generaci znít neuvěřitelně, číst a psát anglicky tehdy nebylo samozřejmé. Petr Matějů tehdy prosazoval pravidlo, že všechna výzkumná zjištění musejí být publikována souběžně česky i anglicky. Téhle praxi, které se v době kafemlejнку začalo říkat auto-plagiát, jsme se v další dekádě museli – někteří rychleji, jiní pomaleji – odnaučovat. (S tím, jak se proměnila odborná komunita, tato praxe ztratila jakékoli věcné opodstatnění. Finanční výhodnost téhle publikační strategie ale přetrvala – právě díky kafemlejнку – hluboko do 21. století.) A stejně jsme se až později učili, že ne každý anglicky vydaný text je vrchol aka-

demického života. (Predátorská vydavatelství se nicméně teprve měla objevit na scéně.)

Uplatňování meritokratických kritérií dnes ale nemůže spoléhat na garanci silných, charizmatických osobností. Na jejich místo nastoupil úřad. To je další paradox: Chceme ještě jasnější kritéria výkonu, transparentnost a standardizaci, nejsme ale ochotni rozhodování svěřit algoritmům, strojům, ani byrokratům (protože nerozumí oborovým specifickým). Navíc paradoxně často chceme meritokracii zakládat na měřitelném výkonu i v neměřitelných oblastech. Počty publikací, citací a projektů měřit umíme. Uznání, respekt, autoritu a přínos oboru měřit neumíme.

Knihovní sbírky byly mnohem chudší než dnes, ale i tak jsme zdaleka neměli šanci přecíst všechno, co se k nám dostalo. O JSTORu jsem poprvé slyšel až po nástupu na postgraduál na UCLA. Představa, že by drahé předplatné na JSTOR měla některá česká výzkumná instituce, byla ještě dlouhou řadu let vzdálená. Skutečné bohatství oboru jsme na počátku studia znali hlavně z Petruskova vyprávění o nekonečných regálech knih v univerzitní knihovně v Kostnici. Schopnost plněji ocenit bohatost globální sociologické knihovny šla pak ruku v ruce s poznáváním její vnitřní rozrůzněnosti a ochoty kriticky hodnotit i její nestejnou kvalitu.

Hladově jsme se vrhali na různé sociologické obory a podobory; všechno bylo nové a z lokálního pohledu stačilo málo, aby se člověk stal „předním“ místním odborníkem na dané téma. Rozdíl mezi expertizou a neexpertizou byla často právě jen jedna kniha nebo článek. Bylo relativně snadné takto „obsadit“ prázdnou niku na oborové mapě a stát se jejím strážcem a správcem a vybudovat si v ní (snad lépe na ní) celou kariéru. Snad i odtud pramení vysoká oborová rozdrobenost naší generace: generační téma jsme neměli a nehledali, vždyť příležitosti pro individualizované kariéry se tak snadno otvíraly, kam oko padlo! Jen někteří obstáli, když stáli před rozhodnutím, zda a jak do „svého“ oboru uvést mladší kolegy a kolegyně.

Až později jsme začali chápat, že je někdy dobré pracovat společně a že spolupráce přináší výhody a synergie, lidské i akademické. A tak později přišla i snaha o tematickou profilaci institucí, alespoň částečnou péči o celý obor a silnější vědomí společné ko-existence, závislosti a provázanosti, které trochu vyvážilo ty extrémně individualizované začátky. Sám dodnes nemám jasno v tom, zda tato změna přišla s věkem, nebo se změnila doba,

kteřá dnes společné práci nahrává trochu více: specializace není volbou, ale nutností, která se ale pojí se vzájemnou závislostí. Specializace je ovšem stále produktivní. Přesto se péče o instituce, které umožňují funkční a produktivní spolupráci, zdá mnohým neproduktivní. Problém černého pasažera přetrvává.

Byli jsme generací masivního růstu. Rostl počet studentů, studijních programů, kateder, grantů, a nakonec i publikací. Místa odborných asistentů nebyla podmíněna dokončeným (a často ani započatým!) doktorátem ani sadou významných mezinárodních publikací. Do doktorátu byl přijat každý, kdo projevil zájem. Do akademického provozu naskočili mnozí, kterým by dnes taková příležitost nebyla ani nabídnuta. I kvůli masivně rozšířené praxi akademického sebe-klonování, absenci jasně uplatňovaných kariérních pravidel a obecně špatně fungujícímu akademickému trhu práce mnozí z nich v akademickém světě zůstali.

Odborný asistent/ka ve věku 40+ byl v poslední dekádě nejčastěji se vyskytujícím zaměstnancem na všech českých sociologických pracovištích. V kariérním potrubí akademických institucí tak naše generace stále ještě tvoří věkově homogenní „špunt“, který brzdí kariérní příležitosti (a tím i inovaci, kreativitu a růst) generace mladší: nemá nutně oslnivý výkon, ale má moc. V tom je další paradox: Vysoké standardy vědecké produkce mají prosazovat ti, kdo sami tyto standardy zhusta nenaplnují. To je solidní základ pro hluboký generační konflikt.

V době růstu byla mezi námi potlačena soutěž – v době hojnosti na každého trochu zbylo. I když hojnost obrušovala hrany soutěživosti a tím snad i nevraživosti, spolupráce nebyla nutností, ale jen možností, které jsme příliš nevyužívali. „Výhodnost“ úzké specializace byla očividná. Obávám se, že tomu tak bude i nadále: doba růstu skončila, principy soutěže a konkurence se posilují. Ze strategického postavení v určité oborové nice je tak možné vytěžit čím dál vyšší rentu; a to jsme si toto strategické postavení jen zřídka zasloužili něčím jiným, než „správným“ momentem narození. I proto máme v oboru položeny základy pro generační konflikt. Ten by snad mohla otupit pravidla pro rotování v mocenských pozicích a častější mobilita mezi institucemi, která z generačního konfliktu odloupne oidipovský nádech vzdoru vůči autoritě a bohorovně přehlízivý či permanentně ochranný vztah vůči bývalým studentům/kám.

Kde vidím výsledky působení své generace v oboru jako nejvíce problematické? Zejména mne tíží dvě propojené věci: nefunkční doktorské studium a nefunkční trh práce (vnitřní i vnější). Tím nechci říci, že má česká sociální věda jen tyto dva problémy, ale nad řešením těchto dvou problémů máme sami velkou míru kontroly. Špatné fungování doktorského studia a vnitřního trhu práce má společného jmenovatele a tím je špatná péče o lidské zdroje, absentující mentoring. Současná převládající role školitele (a později mentora) je špatně vymezena a rozhodně není funkční. Kvalitní školitelství většina institucí nechce a neumí rozpoznat, ani ocenit. Práce s doktorandy je spíše trpěna, než vyzdvihována. Nekvalitní školitelskou práci si málokdo chce přiznat, natož ji řešit. Role mentora na většině institucí není zavedena vůbec; mně známé pokusy o mentoring odborných asistentů/tek se nesetkaly s úspěchem (a to často ani u mentorovaných).

Kvalitního školitele/mentora nejde stvořit administrativním zásahem shora. Administrativně je ale možné stanovit pravidla, která posílí zastoupení kvalitních školitelů a mentorů. Tato pravidla jsou dobře známá, byť odpor k jejich uplatnění je stále masivní a vedený krátkodobými zájmy institucí. Patří k nim nepochybně internacionalizace a to zejména (být' ne výhradně) v podobě zaměstnávání výzkumníků, kteří sami kvalitní mentoring zažili a mohou sloužit jako vzor a základ přerodu naší akademické kultury. Z vlastní zkušenosti bych mohl doporučit vzory z USA, Británie, Nizozemska a Skandinávie. Patří k nim pravidla proti inbreedingu – protože kvalitní mentoring vyžaduje partnerství, které jen těžko vzniká mezi bývalým učitelem a bývalým studentem. A rozhodně k nim patří jasně vymezená a jednoznačně uplatňovaná kariérní pravidla pro mentorované i mentorující. Paradox nefungujícího školitelství je jasný: Potřebujeme kvalitní školitele, které ale ke kvalitnímu školitelství nikdo nevyškolil.

Věřím, že mladší generace bude (i díky svým bohatším mezinárodním zkušenostem) vyžadovat, oceňovat a později i používat jiný styl školitelství a mentorování. K této generaci proto hledím s nadějí, že přispěje k tolik žádané proměně oboru.

Nastupující generace vstoupily do oboru, který dovedl do extrému některé tendence, k nimž moje generace postavila základy. Paradoxy z tohoto dědictví vyrůstající je třeba začít řešit. Myslím, že je nejvyšší čas s tím začít.

Pohled Nikoly Staníčkové a Patrika Poláška (FF UP)**a)**

Na naši sociologickou generaci pohlížíme z pozice začínajících vědců, jejichž osobnost se začala formovat v průběhu 90. let 20. století. V době, kdy probíhala transformace české společnosti, během které bylo možné systematicky rozvíjet základy sociologického vědění. Tenkrát se o formování české sociologie zasloužili sociologové a socioložky, kterým naše sociologická generace vděčí za podnícení vědeckého zájmu o „žhavá témata současnosti“ a profesní přípravu. Někteří z nás více, jiní méně. To záleží na tom, kdo nám o sociologii vědění vyprávěl a jaký byl jeho příběh.

Osobně známe příběhy o sociologii jako multiparadigmatické vědě, která nám umožňuje porozumět tomu, co lidé dělají, proč to dělají a jakým způsobem to dělají, a proč to nedělají jinak. V našich očích je to věda, jež nám usnadňuje život ve společnosti a zároveň je pro nás zdrojem intelektuální zábavy. Jiný příběh o sociologii vypráví naši vrstevníci, kteří sociologii studovali na jiném vysokoškolském pracovišti, kde měli možnost slyšet o cynickém pojetí sociologie. Jedná se o pojetí sociologie jako špatně placeného zaměstnání, které zanikne v průběhu čtvrté průmyslové revoluce, kdy kyberneticko-fyzikální systémy nahradí jednoduché a monotónní činnosti.

Příběhy významných druhých považujeme za jeden z klíčových faktorů, které formovaly naši sociologickou generaci, stejně jako technologické změny ve společnosti a změny pracovních podmínek na trhu práce. Ti z nás, kteří se rozhodli studovat sociologii v rámci doktorského studijního programu, pocítují, že se nacházejí v konkurenčním prostředí, kde si adekvátní platové ohodnocení musí zasloužit mimořádnou vědeckou činností. V prvních měsících svého studia přitom často netuší, jak mají postupovat, protože jim chybí systematický mentoring. Přemýšlí o tom, na jaké otázky mají znát odpovědi a na koho se případně mohou obrátit s prosbou o pomoc. Tápou, když začínají s publikováním odborných článků a uniká jim informace, jak dlouhá doba může uplynout mezi přijetím rukopisu do redakce a jeho publikováním. Od svých starších kolegů přitom ví, že publikovat v tuzemských oborových časopisech je mnohdy více problematické než v časopisech mezinárodních. Když se jim naskytne příležitost být členy vědeckého týmu jsou často rádi, že jejich zapojení do projektu zahrnuje

více než jen distribuci dotazníků a přepisy kvalitativních rozhovorů nebo psaní odborných článků pro někoho, kdo touží po darovaném autorství.

Cítíme se být zavázání příslušníkům střední a starší sociologické generace, kteří nám usnadňují orientaci (nejen) v akademickém prostředí. Bez jejich cenných rad, bychom se pravděpodobně snadno ztratili v informačním věku, kde máme takřka neomezený přístup k informacím. S jejich zkušenostmi se učíme pracovat s digitálními technologiemi tak, aby nám naši vědeckou práci usnadňovaly, nikoliv komplikovaly.

Nakonec bychom ještě rádi doplnili jednu charakteristiku naší generace a tou je úzká oborová specializace, která odklání náš zrak od budování národní sociologie. Individuálně pracujeme na projektech svých disertačních prací a jsme podporováni (např. formou přidělování kreditů) v tom, abychom preferovali mezinárodní spolupráci před navazováním kontaktů s tuzemskými kolegy. V tomto kontextu si pak pokládáme stejnou otázku, jako kolegyně Kateřina Cidlinská a Jitka Wirthová, kterou formulovaly v loňském čísle Sociologického bulletinu: Jaký je stav našeho oboru?

b)

Když přemýšlíme o tom, jak se liší ostatní sociologické generace od té naší, upínají se naše myšlenky ke dvěma generacím sociologů, jejichž příslušníky známe osobně. První z nich, tzv. starší generace započala svou profesní kariéru po roce 1989. Ta druhá, tzv. střední generace rozšířila vědeckou komunitu po roce 2005. Představitelé obou těchto generací, na rozdíl od nás, mají větší zkušenost s transformací společnosti a její teoretickou reflexí. V době, kdy se rozvíjela jejich profesní kariéra, nepociťovali tak velký tlak na publikování, a plní entuziasmu spolupracovali se svými kolegy na etablování sociologie jako oboru v českém prostředí. Z jejich prací je přitom zřejmé, že jsou „mistři techniky“, kteří disponují dobrou znalostí teoretických a metodologických východisek sociologie.

V době, kdy příslušníci naší generace začali studovat sociologii, nastupovali již „do rozjetého vlaku“ jménem česká sociologie, který poskytuje komfort svým cestujícím v podobě dostupné literatury a empirických výzkumů. V tomto ohledu, zdá se, máme výhodu oproti ostatním generacím, neboť ty měly k dispozici jen omezené zdroje. Snad se nám toto výhodné výchozí postavení podaří dobře zužitkovat ve prospěch rozvoje české sociologie. I když, to ukáže až čas.

CENA ČSS ZA VYNIKAJÍCÍ PUBLIKACI

V roce 2020 byla udělena již v pořadí druhá Cena České sociologické společnosti za vynikající publikaci. Cena je udělována za období mezi Výročními konferencemi ČSS. Jejím cílem je ohodnotit mimořádné publikační počiny, které rozvíjejí českou sociologii. Česká sociologická společnost se tak snaží podpořit profesionalitu, odbornost a originalitu domácích autorek a autorů.

Na udělení ceny bylo nominováno celkem 13 publikací, ve všech případech se jednalo o odborné monografie. V posledním kroku Hlavní výbor ČSS rozhodl, že Cenu pro rok 2020 získá kniha *Vyprávění a rozho- vor. Teorie sociální intersubjektivity* Martina Ďurďoviče. Knihu vydalo Sociologické nakladatelství (SLON) ve spolupráci se Sociologickým ústavem AV ČR v roce 2019. Blahopřejeme a těšíme se na přednášku autora na výroční konferenci ČSS v červnu 2021 na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

CENA MILOSLAVA PETRUSKA

V rámci studentské soutěže o nejlepší odborný článek ze sociologie byly za rok 2019 oceněny tyto publikace:

1. cena: Martin Lakomý: The effects of prolonged working life on subjective quality of life across Europe. *Social Science Research*, 82 (2019) 33–44.
2. cena: Daniel Prokop: Záleží na bydlení? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech. *Sociologický časopis*, 4/2019, s. 445-472.
3. cena: Tomáš Diviák: Key aspects of covert networks data collection: Problems, challenges, and opportunities. *Social Networks*, online first 31. 10. 2019.

AKTUÁLNÍ (A DLOUHODOBÉ) TÉMA: DOKTORSKÉ STUDIUM

Všichni, kteří působí v akademické sféře (a to v různých oborech) museli nutně projít fází doktorského studia. Všichni si tedy s sebou neseme určité informace a schémata fungování vědy z doby svých doktorandských studií (nebo aspirantur u dříve narozených).

Podíváme-li se na současné fungování vědeckých institucí, zcela nezpochybnitelně vidíme, že doktorské studium představuje určitý problém, který je dán dlouhodobým podceňováním této fáze odborného života a vývoje těch, kteří a které se chtějí věnovat vědě. Jako ti, kteří se věnujeme sociologii, vidíme, že jde o systémový problém, který nabývá významnou podobu v individuální rovině. Řešení tohoto problému bude vyžadovat hodně úsilí a bude to jistě úsilí dlouhodobé.

S ohledem na významnost tohoto tématu, budeme se mu věnovat i na stránkách Sociologického bulletinu. Jako impuls k diskusi jsme použili text Niny Fárové a jsme rádi, že na výzvu Sociologického bulletinu na tento podnět reagovala z pohledu doktorandky Zuzana Kolarzová a Ondřej Špaček z pohledu vedoucího katedry.

Dědictví doktorandské osamělosti

Nina Fárová, Sociologický ústav AV ČR, Katedra sociologie Univerzity Hradec Králové

Současné postavení doktorandů a doktorandek v českém akademickém prostředí není příliš přívětivé. Institucionální nastavení doktorského studia vede k tomu, že se mnoho z nich ocitá ve velmi prekarizovaném postavení. Tato prekarizace je tvořena několika aspekty, mezi které patří stále velmi nízká stipendia, zneužívání doktorandů jako levné pracovní síly, nedostatek a přetíženost kvalitních školitelů a školitelek, nebo velké a často netransparentní rozdíly doktorského studia na různých institucích. K této neutěšené situaci přispívá také nejasný status doktorských studujících pohybující se v určitém vakuu mezi statutem studenta a zaměstnance, přičemž z obou čerpá spíše jejich nevýhody. Postupně se ale systém trochu proměňuje. Za velký posun současné situace se zasadila hlavně Česká asociace doktorandek a doktorandů. Nejen že otevřela a pozitivním směrem posunula otázku zvýšení doktorandských stipendií, ale také vydala příručku pro ty,

---

co zvažují doktorát, kde lze nalézt mnoho praktických tipů, jak se zorientovat v doktorském studiu. Přesto doktorské studium dokončuje pouze polovina studujících.

Prekarizované postavení doktorandů a doktorandek nesouvisí pouze s potížemi ve světě akademickém, ale má své důsledky i v jejich osobních životech. Studující doktorského studia zažívají vůbec nejvyšší míru stresu a psychického vyčerpání ve srovnání s ostatními akademiky a akademičkami. Především doktorandky v sociálních a humanitních vědách opouštějí v průběhu doktorátu nastartovanou vědeckou, jelikož jim institucionální a symbolické podmínky často znemožňují skloubit doktorské studium a mateřství. Někteří další podléhají ekonomické deprivaci a nejistotě. Co je však neméně důležité je, že institucionální podmínky doktorského studia ve společenských a humanitních vědách vedou k určité akademické osamělosti, která nepřispívá k jejich zmiňované psychické pohodě ani (včasnému) dokončování jejich doktorátů. Ze začátku studia máte možnost pravidelně docházet na kurzy či doktorandské semináře a vídat se se svými kolegy a kolegyněmi. V průběhu času se však vaše doktorské studium stále silněji smrskává do individuální práce na dizertaci. A pokud jste nuceni studium prodlužovat, protože jste si k němu museli najít práci (jelikož vaše schopnost přežít za 4500 korun na měsíc se rovná nule), stáváte se již solitérem či solitérkou téměř absolutní. Jste mimo systém, z hlediska praktického fungování katedry se stáváte spíše přízrakem. Když k tomu ještě připočteme někdy pouze formální existenci školitelů a školitelek, kteří nejsou schopni poskytnout dostatečný prostor pro diskuzi a zpětnou vazbu, jste na to úplně sami a postupně ztrácíte i poslední zbytky motivace. Já osobně mohu říci, že bez mé školitelky a bez podpory na mém pracovišti, které nemělo původně s mou dizertací nic společného, bych doktorát zcela jistě nikdy nedokončila. Mnoho mých kolegů a kolegyní, kteří propadli často všemi těmito sítí, ale nemělo takové štěstí. Párkrát mi však bylo doporučeno, že bych jinou práci, než doktorát dělat neměla – věda se přeci dělá pro vědu, ne pro peníze.

Samozřejmě se nedá říci, že by situace na všech akademických pracovištích a katedrách byla stejná. Vypadá to ale, že v akademickém prostředí určitá forma osamělosti zůstává a dostudovaní akademici a akademičky si ji přenášejí na svá další pracoviště, kde se z osamělosti a s tím úzce spojené (osobní i vědecké) nekomunikace poté stává určitý modus

operandi, který může být obtížné změnit a který nepřispívá ke kvalitě vědeckého poznání. Sami si můžete položit několik otázek: Jaký výzkum dělá kolega či kolegyně ve vedlejší kanceláři? Kdy naposled jsem jen rychle neprošel/neprošla chodbou a nezapadl/nezapadla do svého kutlochu? A jaký vliv bude mít na tuto situaci současná pandemie, která akademiky a akademičky ještě více uzavírá v jejich příbytcích?

Rozhodně nelze paušálně tvrdit, že systém doktorského studia je v zahraničí nastaven všude lépe. Mnoho nejen doktorandů a doktorandek, ale i již etablovaných akademiků a akademiček, se však shoduje na tom, že procesy komunikace, setkávání se či poskytování zpětné vazby fungují především na západ od nás daleko lépe. Příklady, kterými se tedy můžeme inspirovat, je mnoho. Do budoucna si můžeme snad jen přát, aby se situace doktorandek a doktorandů v českém prostředí dále zlepšovala, a to jak v oblasti finanční a vědecké, tak i v oblasti komunikační a lidské.

Mezi akademickým a rodinným životem

Zuzana Kolarzová, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Univerzity Palackého v Olomouci

Skloubení „dospělého života“ se studiem doktorátu je pro mnohé doktorandy a doktorandky velmi těžkým, a pro některé až neuvěřitelným úkolem, a to hned z několika důvodů. V této věci mohu samozřejmě hovořit pouze sama za sebe, nicméně během rozhovorů a diskusí s ostatními kolegy a kolegyněmi vnímám, že můj pohled na tuto skutečnost není ojedinělý. Pro většinu z nás je studium doktorátu jakousi vášní pokračovat v tom, co nás baví, naplňuje a zajímá. Alespoň tedy v mém případě jde o zájem zjistit více o tématu, na které se zaměřuji prostřednictvím vědecké práce tak, aby dané výsledky měly váhu, a byly užitečné. Nicméně právě snaha věnovat se studiu poctivě a smysluplně se snahou zajistit sama sebe, co se ekonomického, ale i dalšího pracovního hlediska týče, mohou vést, a také mnohdy vedou k velkému psychickému vypětí a stresu. Skloubení doktorátu s rodičovskou dovolenou si popravdě neumím představit a kolegyně a kolegy, kteří podstupují tuto náročnou a vyčerpávající cestu, velice obdivuji.

Ačkoli situace týkající se stipendia je již o mnoho lepší, než tomu bylo v předchozích letech, přesto se nejedná o finanční obnos dostačující k zajištění sama sebe (a už vůbec ne k alespoň částečnému zajištění rodi-

ny), a proto je více než běžné, že mnoho z nás při studiu také pracuje. Některé katedry samozřejmě disponují možnostmi zapojit své doktorandy a doktoranky do projektů, které jim umožní zlepšit svou finanční situaci a své profesní dovednosti více než jiné. V tomto směru jsou však možnosti každého z nás nerovné. Zdá se tedy, že mnoho doktorandů a doktoranek během svého studia balancuje na hraně svých sil mezi dvěma, ne-li třemi světy, kterými jsou studium-práce-rodina, v rámci kterých se pochopitelně snaží vydat ze sebe to nejlepší. Z těchto různých světů je na doktorandy a doktoranky vyvíjen tlak ve formě předpokladu, že by se student měl věnovat pouze studiu a žádné jiné práci, nicméně z výše popsaných důvodů to zkrátka pro mnohé z nás není možné. Nebo naopak musí čelit otázkám a poznámkách, zda jim dokončení doktorátu k něčemu bude, či pokud neplánují akademickou kariéru, je studium doktorátu zbytečné, s čímž se potýkají zejména doktorandi a doktoranky sociálních a humanitních studijních programů. Tohle „tempo“ nicméně není dlouhodobě udržitelné, což je možná právě tím důvodem, proč mnoho doktorandů a doktoranek své studium nedokončí. Touha po poznání a láska ke studiu námi vybraných témat je pak zřejmě tím, co mnohé z nás přesvědčuje nevzdat se a snažit se úspěšně dokončit tuto strastiplnou cestu.

Význam školitelů v doktorském studiu

Ondřej Špaček, Katedra sociologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy

Nina Fárová má ve své kritické reflexi doktorského studia pravdu. I v mé zkušenosti se české akademické prostředí ve společenských vědách ukazuje často jako osamělé. Na mnoha katedrách se nedaří probudit jiskru plodné akademické debaty, každý pracuje sám za sebe. Doktorské studium z tohoto prostředí nevybočuje.

V příspěvku je pojmenována celá řada problémů, jejichž řešení může přesahovat možnosti kateder (např. způsoby financování), nicméně právě ona doktorandská osamělost je něco, co nemá zase tak složitá řešení. A co má podle mého názoru jednoznačný zdroj v nyní již dysfunkčním pojetí toho, co je doktorské studium, jaká je v něm role doktorandů a doktoranek, a jaká role se přisuzuje školitelům a školitelkám.

Moje hypotéza, která nemusí být pravdivá, spočívá v tom, že při obnově zdevastovaných společenských věd v 90. letech byly přirozenou a

žádoucí strategií doktorských studií objevné výpravy. Doktorandi a doktorandky, poté co získali požehnání svých vedoucích, se na ně sami vydávali do u nás neznámých zákoutí (západní) společenské vědy a přinášeli domů nová témata, nová paradigmatata, nové metodologie... doháněli jsme to, co zde chybělo. Školitelé a školitelky v této cestě doktorandským hrdinům a hrdinkám nemohli pomoci.

Nicméně, to, co dávalo smysl tehdy, už dnes nepřináší to, co má, respektive už to zdaleka nestačí. Myslím, že současná společenskovědní pracoviště již obstojně drží krok s obsahem aktuální debaty v jednotlivých oborech. Školitel či školitelka už nemá být pouhý vzdálený patron. Jeho či její role je jiná.

A v tom podle mého spočívá jádro a možné řešení problému. Musíme změnit chápání školitelské role jako role formálního garanta. Školitel či školitelka musí své doktorandy a doktorandky skutečně školit v akademickém řemesle, aktivně je učit, jak být dobrým badatelem či badatelkou, seznamovat je se svými zahraničními kolegy a kolegyněmi, zatahovat je do svých projektů i do výuky. Doktorské studium nemá být pouze osvojování si znalostí a dovedností, ale i uvedení do badatelské komunity. A ano, znamená to i to, že pokud budoucí doktorand či doktorandka přichází s tématem, ke kterému školitel či školitelka nemá kompetenci výše uvedené služby poskytnout, musí se buď hledat jiná osoba pro vedení, nebo jiné téma. Garantování doktorských témat „z milosti“ prokazuje studentům a studentkám medvědí službu. Sice nakrátko poskytne žadatelům radost z toho, že mohou volně pěstovat svůj nápad, ale i v případě, že se nakonec podaří po dlouhém osamělém úsilí doktorské studium úspěšně dokončit, stojí absolvent či absolventka před zjištěním, že stále něco chybí. Nestali se součástí ničeho. Jeho či její kariéra je stejně tak nejasná, jako byla na začátku doktorského studia.

Na zahraničních konferencích vždy s určitou závistí sleduji u našich kolegů a kolegyně ze západoevropských univerzit zřetelné a přínosné vazby mezi doktorandy, doktorandkami a jejich vedoucími. Často zde vidím kolegiální v pravém slova smyslu – tj. vedení spojené se spoluprací a přátelstvím. Nejde přitom o něco, co v domácím prostředí není možné, taková pracoviště existují. Dokonce to poskytuje i příslib řešení dalších zmiňovaných problémů, např. podfinancování studia, které může být posíleno grantovými úvazky z projektu školitelů a školitelek. Na společensko-

vědních pracovištích jde ale o přístup, který není tolik rozšířený, jak by být měl.

Samozřejmě, úzká vazba doktoranda či doktorandky na školitele či školitelku může přinášet i některé známé negativní jevy. Může zvyšovat riziko posilování nezasloužených hierarchií, vykořisťování studentů a studentek, jejich omezování a přivlastňování jejich práce. Nicméně, při vědomí těchto rizik je myslím potřeba současnou podobu mnohých doktorských studií změnit a zvýraznit to, co školitelé a školitelky mají dělat (a často již dělají). Totiž uvádět doktorandy a doktorandky do vědecké komunity.

SOCIOLOGIE A UMĚNÍ

ROK SOCIOLOGIE LITERATURY

Miroslav Paulíček, Katedra zdravotně-sociálních studií, Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity

Jakkoli bude dlouhou dobu nesnadné vzpomínat na rok 2020 v jiných souvislostech než pandemických, nesrovnatelně příjemnější myšlenky lze spojit se světem literatury – například se skutečností, že loňský rok byl jednoznačně rokem Milana Kundery. Přitom samotný jednadevěsátiletý spisovatel pro to nemusel vynaložit prakticky žádné úsilí. O hlavní impuls se postarala téměř devítisetstránková monografie Jana Nováka *Kundera s podtitulem Český život a doba*. Kniha mimořádně (a také programově) kontroverzní, která nenechala chladným nikoho, kdo si o Kunderovi myslí cokoli, a to bez ohledu na to, zda Novákovu publikaci četl či nikoli, její autor ostatně smysl své knihy sebevědomě vysvětloval v četných rozhovorech. Množství recenzí, sloupků, komentářů i hlubokých esejů, které monografie vyvolala, bylo ohromující, napsalo se o ní prakticky vše, co se napsat dalo, a to opakovaně, zaznělo mnohokrát, že jde o knihu vůči Kunderovi apriori zlou, nepřátelskou, stejně jako že to tak není nebo že si to velikán české, francouzské, a hlavně světové literatury zasloužil. A oprávněně se psalo dokonce i o tom, že Novák je diletant z hlediska literární teorie a sociologie literatury.

Jan Novák si totiž ve své knize, která jinak vychází z úctyhodného množství nejrůznějších materiálů, počíná leckdy poněkud nesportovně, a to zejména, když mu materiál schází, když zkrátka neví. V tu chvíli vymyslí vlastní verzi toho, „jak to tenkrát bylo“, případně popíše, jaké jednání bylo v té době obvyklé (což v obou případech většinou vychází v Kunderův neprospěch), anebo – a to je právě významné – popíše skutečnost prostřednictvím některého z Kunderových románů; ztotožní postavu s jejím autorem, přičemž se opře o špatně vyložený výrok Marcela Prousta, že „spisovatelské já se vyjevuje *jenom* v knihách“. Jakkoli je takový přístup k literatuře stále ještě častý (po vzoru myšlenky, že „kdyby to nezažil, nemohl by to tak dobře napsat“), každý, kdo se dostal v uvažování o literatuře dál než do 19. století, tuší, že takový přístup je v podstatě nelegitímní. A jelikož všechno zlé je pro něco dobré, nebýt Novákovy knihy, nevznikly by ani reakce upozorňující, že vztah literárních postav a autora je zkrátka složitější, nevznikly by texty, jež veřejnosti, kterou ještě diskuse nad Kunderou zajímají, připomínají existenci sociologie literatury, Pierra Bourdieua, Rolanda Barthese nebo Michela Foucaulta.

Vše je nakonec o to příjemnější, že Kundera samotný vychází z bojů roku 2020 vcelku vítězně (Karel Hvizďala to příznačně nazval bumerangovým efektem) – jednak tím, že o něm v češtině brzy vyšla ještě další biografie, intelektuálně poctivější, byť mnohem méně třeskavá, ve srovnání s Novákovou až nudná, tentokrát od francouzského muzikologa Jeana-Dominiqua Brierra, jednak tím, že jeho poslední román *Slavnost bezvýznamnosti*, který vyšel česky v překladu Anny Kareninové (a také poprvé v historii Kunderových knih v překladu do slovenštiny), se těší velkému čtenářskému zájmu. Jak naznačují texty brněnského sociologa Jana Váni, alespoň nějaký zájem by mohl čekat také na živořící sociologii literatury, snad i bez ohledu na Milana Kunderu.

SOCIOLOGICKÝ BULVÁR

Miroslav Pauliček, Katedra zdravotně-sociálních studií, Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity

Oblíbený postup, kdy se zejména filmaři pokoušejí představit veličány českých dějin jako „skutečné lidi z masa a krve“, opět nabývá na po-

pularitě – v poslední době například v souvislostech s Boženou Němcovou nebo Václavem Havlem. Do jaké míry se to tvůrcům daří činit funkčně a vkusně, je vždy znovu se opakující otázka, diskuse na toto téma v každém případě obvykle končí u tématu vzdělávání. Pochopitelně, protože pokud se kdokoli dostane do maturitní otázky, stane se z něj bytost sádrová a celkově nezajímavá, redukováná na soubor faktů a hotových interpretací. Tím se úspěšně obhájí každá špetka lascivní pornografie, kterou je možné s nedotknutelnými velikány spojit.

Sociologičtí klasikové bývají pro studenty často nejen nudnými zkamenělinami, ale ještě navíc nesrozumitelnými starci z divných dob. Přitom v době internetu považovat kohokoli významného za pomník s několika pojmy, knihami či teoriemi je projevem naprosté lenosti, protože nalézt alespoň nějaké polidšťující (nikoli nutně bulvární) informace nikdy nebylo snazší. Nadto existuje i v češtině řada (nejen) popularizačních knih, které s reálnými lidskými vlastnostmi a osudy velikánů pracují – počínaje sociologií zpracovanou jako komiks (což překvapivě studenty příliš nezaujalo, ač forma byla již před mnoha lety určená právě pro ně) a konče romány typu *Sedmá funkce jazyka* od Laurenta Bineta, kde se v detektivním příběhu objevují až komicky polidštění prakticky všichni slavní, nejen francouzští postmodernisté a poststrukturalisté, obecně považovaní za nepříliš srozumitelné. Ostatně příběh začíná tajemnou smrtí Rolanda Barthesa.

O Theodoru Adornovi se většinou ví především to, že byl vzteklý elitář, poslouchal obtížnou hudbu, hrál na klavír, případně že měl spor s Paulem Lazarsfeldem a nesmí chybět ani historka o do půl těla svlečených studentkách, ze kterých údajně dostal infarkt. Nyní vyšly Adornovy *Protokoly snů*. O důvodech vydání této drobné knížky si můžeme myslet cokoli, jisté však je, že po jejím přečtení bude Adorno vypadat docela jinak než po přečtení třeba *Estetické teorie* nebo *Negativní dialektiky* – a to přesto, že i ve svých dílech na své sny občas odkazuje (např. *Minima moralia*). Záznamy snů z let 1934–1969 ukazují Adorna chodícího do nevěstinců, mučícího děti, potkávajícího různé přátele a kolegy, manželku Gretel či tetu Agátu, je zde možné potkat Adorna s useknutou hlavou nebo píšícího šestihodinový školní sloh o Goethovi. Jednou měl dokonce takovýto sen: „Sníl jsem, že musím složit závěrečnou zkoušku ze sociologie. Velmi zle se mi dařilo v empirickém sociálním výzkumu. Byl jsem tázán, kolik sloupců má

---

děrný štítek, a já nazdařbůh odpověděl: dvacet. To bylo přirozeně špatně. Ještě horší to bylo s pojmy.“

Adorno věřil v propojenost snů, proto je ostatně zaznamenával. Nepochybně ovšem mají i svou půvabnou rovinu estetickou a občas se v nich objevují pozoruhodné myšlenky, jaké jsou v jiných textech těžko k nalezení. Například:

„Zjevil se mi Kracauer: Můj milý, jestli píšeme knihy, jestli jsou dobré nebo špatné, je přece úplně jedno. Číst se budou jeden rok. Potom přijdou do knihovny. Nakonec se dostaví ředitel a rozdělí je mezi děti.“

SOCIOLOGICKÁ VÝROČÍ

Paul F. Lazarsfeld (1901 – 1976) – 120 let od narození

Hynek Jeřábek, Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha; Katedra sociologie, Fakulta filozofická Západočeské univerzity, Plzeň)

Letos 13. února 2021 si připomeneme 120 let od narození Paula Lazarsfelda, sociologa rakouského původu, který téměř celý svůj tvůrčí život strávil v emigraci v USA. Narodil se ve Vídni v roce 1901 a zemřel v New Yorku v roce 1976. Jeden z jeho nejvýznamnějších žáků James Coleman napsal, že Lazarsfeld byl jedním nemnoha sociologů, kteří ovlivnili směr, kterým se utvářela disciplína pro další generaci sociologů. Dnes si to již ani neuvědomujeme, ale výrazy jako survey, tedy průzkum, panelové šetření, názorový vůdce, kontextuální analýza, sociometrický výzkum, analýza latentních tříd nebo struktur nebyly součástí sociologického slovníku minulých generací. Vytvořil, nebo podstatným způsobem formoval celé oblasti výzkumu – komunikační výzkum, výzkum volebního chování, výzkum trhu a další. Přispěl k zavádění kolektivního stylu výzkumné práce sociologů, celý život cílevědomě prosazoval, že dobrý sociolog výzkumník musí absolvovat náročný systematický trénink a měl by projít v rámci studia celým procesem empirického sociálního výzkumu, vyzkoušet si všechny podstatné role a úlohy tak, aby mohl posléze sám řídit výzkumné týmy a aby rozuměl všem zákoutím výzkumného procesu. To vše samozřejmě

propojeno se znalostí sociologických teorií jako východiska i jako cíle svého výzkumného snažení.

Během svého výzkumnického života založil a vedl čtyři výzkumné ústavy. Podle vzoru nejslavnějšího z nich „The Bureau of Applied Social Research“ (1944–1977) vznikaly v padesátých i v šedesátých letech dvacátého století výzkumná střediska při dalších univerzitách ve Spojených státech i v Evropě. Řadu z nich založili a řídili jako žáci a pokračovatelé. Historici sociologie si povšimli toho, že po druhé světové válce nejméně po celé desetiletí ve Spojených státech i v Evropě převažoval model kolumbijské sociologické školy s orientací na empirický výzkum a s důrazem na využívání poznatků z tohoto výzkumu v aplikacích. Jistě, že to vyvolalo řadu kritických reakcí a snahy sociologů postavit alternativy tomuto směřování. I přes tuto kritiku je však třeba uznat, že Paul Lazarsfeld ještě dnes, tedy 45 let po jeho úmrtí, které si připomeneme v srpnu 2021, náleží k nejvíce citovaným sociologům, a to i ve srovnání s mnohem mladšími generacemi. V rámci WoS v nejnovější citační analýze odhalil Mag. Leopold Hayer, MSc. počínaje rokem 1965 každoroční citace Lazarsfeldových prací ve více než 100 článcích. Počínaje rokem 2006 dokonce jeho citovanost pravidelně přesáhla 200 citací a v dalších letech dále pravidelně rostla. V letech 2015 a 2016 měl Lazarsfeld ročně 590 citací.

Mezi jeho nejslavnější díla náležejí výzkum *The People's Choice* sepsaný spolu s Bernardem Berelsonem a Hazel Gaudetovou k problematice volebního chování, monografie *Personal Influence*, kterou vydal spolu s Elihu Katzem jako analýzu názorových vůdců, vůdkyň i názorových následovníků, kniha *Voting*, kterou napsal ve spolupráci s Bernardem Berelsonem a Williamem McPhee a kterou věnovali také volebnímu chování a prezidentské předvolební kampani. Pak také tři jeho metodologické publikace *Latent Structure Analysis* (Analýza latentní struktury), *Measurement and Prediction* (Měření a předvídaní) a sborník studií *Mathematical Thinking in the Social Sciences*, který bývá označován za počátek matematické sociologie. Z jeho známých a často citovaných prací vyšel v češtině jen *Marienthal*, komunitní studie o následcích masové nezaměstnanosti v dělnické kolonii blízko Vídně počátkem 30. let sepsaná spolu s Marií Jahodovou a Hansem Zeiselem.

Co si přečíst z jeho prací? Co přetrvalo? Na co další generace sociologů navazují? Je to především jeho metodologie. Snad nejreprezentativ-

něji je představena ve sborníku *The Language of Social Research*, který sestavil spolu s M. Rosenbergem z prací amerických metodologů a vydal poprvé v roce 1955. To byla knížka, která ovlivnila výuku moderní metodologie snad více než mnohé jiné. Jádrem mnoha jeho mnohorozměrných analýz a principem survey analysis je model elaborace. Tím upozornil na potřebu skeptické a opatrné interpretace souvislostí nalezených v datech. I silná zjištěná závislost může být zdánlivá. A, ku podivu, i zdánlivá nezávislost může skrývat vzájemně proti sobě působící vlivy odhalitelné teprve podrobnějším rozbohem při dalším třídění. Analýza latentních tříd je jednou z nejslibnějších novodobých metod. Je efektivně používána při hledání homogenních skupin – typů v souboru zkoumaných jednotek. Je to metoda, který byla vyvinuta jako přímé rozpracování Lazarsfeldovy analýzy latentních struktur. Multilevel modelling je pokračováním Lazarsfeldovy kontextuální analýzy, kterou úspěšně použil při analýze ohrožení akademických svobod v období McCarthyismu v monografii *The Academic Mind*, kterou sepsal spolu s W. Thielensem, Jr.

Čím zakončit tuto vzpomínku? Snad nejlépe výrokem Harriet A. Zuckerman, manželky relativně nedávno zesnulého Roberta K. Mertona, kterého všichni známe a který 35 let spolupracoval na Kolumbijské univerzitě v New Yorku s Paulem Lazarsfeldem. Na výzvu autora této glosy, že bychom měli vzpomenout Lazarsfeldovo výročí, odpověděla: „Yes, Paul’s legacy deserves to be preserved“. Tedy volně přeloženo: „Paulova památka si zaslouží být uchovávána“!

Sociologická výročí a jubilea roku 2021

Miroslav Paulíček, *Katedra zdravotně-sociálních studií, Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity*

Rok 2020 byl na oslavy všeho druhu neobyčejně nešťastný. Teoretická sekce nemohla uskutečnit zamýšlené kolokvium k výročí Karla Teiga, celá sociologická obec přišla o velkou konferenci k osmdesátinám Gerlindy Šmausové... Nesrovnatelně smutnější než neoslavená výročí však byla úmrtí, na něž byl loňský rok obzvlášť nemile bohatý. Z těch, kterým jsme ještě relativně nedávno přáli k výročím v Sociologickém bulletinu a kteří dnes již nejsou mezi námi, připomeňme alespoň klasičku sociologie gende-

---

ru Hanu Havelkovou, vedoucího Sekce integrálního zkoumání člověka ČSS Alexandra Fazika nebo všudypřítomnou Markétu Sedláčkovou, jejíž odchod byl mimořádně nečekáný.

Letošní rok pravděpodobně také nebude oplývat oslavami, doufejme alespoň, že bude chudý a události tragické. V roce 2021 oslaví výročí narození tito sociologové a socioložky; ti žijící, nechť jsou především zdraví.

- 5. ledna 1921** se narodil **Vojtěch Tlustý** (zemřel 22. srpna 1989)
- 12. ledna 1951** se narodila **Věra Kuchařová**
- 15. ledna 1951** se narodil **Ivan Gabal**
- 17. ledna 1881** se narodil **Alfred Radcliffe-Brown** (zemřel 24. října 1955)
- 17. ledna 1901** se narodil **Aron Gurwitsch** (zemřel 25. června 1973)
- 23. ledna 1891** se narodil **Antonio Gramsci** (zemřel 27. dubna 1937)
- 13. února 1901** se narodil **Paul Felix Lazarsfeld** (zemřel 30. srpna 1976)
- 27. února 1951** se narodil **Karel Schmeidler**
- 1. března 1961** se narodil **Radim Marada**
- 21. března 1901** se narodil **Zdeněk Ullrich** (zemřel 17. června 1955)
- 22. března 1941** se narodil **Jiří Večerník**
- 17. dubna 1931** se narodil **Igor Tomeš** (zemřel 23. března 2018)
- 3. května 1951** se narodil **František Znebežánek**
- 7. května 1841** se narodil **Gustave Le Bon** (zemřel 13. prosince 1931)
- 13. května 1971** se narodil **Dan Ryšavý**
- 22. května 1971** se narodil **Daniel Topinka**
- 29. července 1941** se narodil **Randall Collins**
- 2. srpna 1971** se narodila **Irena Reifová**
- 3. srpna 1971** se narodil **Martin Lux**
- 16. srpna 1931** se narodil **Eduard Urbánek** (zemřel 10. září 1998)
- 19. srpna 1901** se narodil **Karel Galla** (zemřel 9. října 1987)
- 16. září 1921** se narodil **Jaroslav Klofáč** (zemřel 15. srpna 1981)
- 4. října 1941** se narodil **Jaroslav Střítecký**
- 13. prosince 1911** se narodil **Alexander Hirner** (zemřel 17. listopadu 1987)
- 16. prosince 1901** se narodila **Margaret Meadová** (zemřela 15. listopadu 1978)

Aktuální údaje o společnosti

Česká sociologická společnost (ČSS) je dobrovolnou organizací odborníků, jejímž cílem je podpořit rozvoj všech aspektů sociologie na celém území a ve všech regionech ČR, s hlavním důrazem na koordinaci v celonárodním měřítku, vytváření podmínek pro odbornou činnost svých členů a na reprezentaci české sociologie.

ČSS je kolektivním členem International Sociological Association (<http://www.isa-sociology.org/>) a European Sociological Association (<http://www.europeansociology.org/>).

Sídlo sekretariátu:

Česká sociologická společnost

Husova 4

110 00 Praha 1

Kontaktní údaje:

e-mail: mcass@seznam.cz

e-mail hospodářky: alena.miltova2020@gmail.com

IČ 00444626

DIČ CZ00444626